JAARVERSLAG 2018

Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience

Inhoud

Voorwoord 3

Beleid 5

Collectie 6

Publiek 14

Organisatie en netwerk 22

Feiten en cijfers 25

Aanwinsten en schenkingen 39

Voorwoord

Geachte lezer,

Het verspreiden van kennis, creativiteit en cultuur, zowel voor de professionele academicus als voor de onafhankelijke onderzoeker, student en liefhebber. Daar werkte de ploeg van de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience in 2018 onverminderd aan verder. In dit jaarverslag leest u hoe we dat deden en welke keuzes we voor de toekomst maakten.

Meer dan ooit profileren we ons als de bewaarbibliotheek bij uitstek voor de Nederlandse en Vlaamse letterkunde. Onze ambitie om een zo volledig mogelijke collectie Vlaamse letterkunde te verzamelen zetten we kracht bij door een nieuwe depotovereenkomst af te sluiten, ditmaal met Uitgeverij Vrijdag. Ook de schrijversbibliotheek van avant-garde dichter en prozaschrijver Henri-Floris Jespers werd in de collectie opgenomen, de privébibliotheek van Stijn Streuvels werd overgenomen en de unieke Streuvelscollectie van verzamelaar Paul Thiers, in bruikleen gegeven door de Koning Boudewijnstichting, ontsloten we in onze online catalogus. Bovendien zal de digitalisering van grote delen uit onze collectie er in de komende jaren voor zorgen dat er meer 'Vlaamse' monografieën en tijdschriften in de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL) worden opgenomen.

Naast de uitbouw van de collectie stimuleren we ook het gebruik ervan. We doen dit in de eerste plaats in de leeszaal, waar we onze lezers actief ondersteunen in hun zoektocht naar informatie. Twee andere acties vallen op. Met steun van de familie Nottebohm en in samenwerking met het Museum Plantin-Moretus richtten we een reisbeurs op. Hiermee ondersteunen we buitenlandse onderzoekers om in de komende jaren naar Antwerpen te reizen en onze collecties in hun onderzoek te gebruiken. Dankzij de intensieve begeleiding van het eindwerk van de laatstejaarsstudenten van het Hiberniacollege uit Antwerpen lieten we ook de onderzoekers van morgen al kennismaken met onze collectie en werking.

Parallel aan onze inspanningen om de collectie te vervolledigen, te ontsluiten en te digitaliseren was de Nottebohmzaal opnieuw de geschikte locatie voor tal van publieksactiviteiten. De jaarlijkse expo bleek een schot in de roos. De vijftigste verjaardag van galerie De Zwarte Panter, naast kunstgalerie ook uitgever, was de aanleiding voor een indrukwekkende overzichtstentoonstelling van alle bijzondere en bibliofiele publicaties die de galerie uitgaf. Het werd een van de drukst bezochte tentoonstellingen in de geschiedenis van de Erfgoedbibliotheek.

Nog bijzonder succesvol was de rondleiding 'Hemelse Barok' die we samen met de Carolus Borromeuskerk uitwerkten. De rondleiding vertelt de gezamenlijke barokke geschiedenis van de kerk en het aanpalende gebouw waarin de Nottebohmzaal is gevestigd. Met ook de inhuldiging van nieuwe buitenverlichting op het Conscienceplein, die zowel de kerk als de bibliotheek prachtig uitlicht, en een bezoek aan de Nottebohmzaal van het koningspaar Filip en Mathilde naar aanleiding van het Paasconcert in de Borromeuskerk, werden de banden met onze buren fors verstevigd.

2018 was ook het jaar waarin we vol spanning afwachtten op de beoordeling van een beleidsplan en subsidiedossier dat we in 2017 indienden. Ons geduld werd beloond. Nadat een beoordelingscommissie onze werking een landelijke (Vlaamse) dimensie toekende, besliste de Vlaamse regering dat we vanaf 2019 een jaarlijkse subsidie van 300.000 euro ontvangen. Hiermee zullen we onze werking op alle domeinen verder uitdiepen en verbeteren, en zetten we onze ambitie als bewaarbibliotheek voor Antwerpen en Vlaanderen kracht bij. We houden u op de hoogte in onze jaarverslagen van de komende jaren.

An Renard
Directeur Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience
Mei 2019

Beleid

Onze missie

De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience beheert en bewaart sinds haar oprichting in 1481 een unieke historische bibliotheekcollectie. Als enige zelfstandige bewaarbibliotheek in Vlaanderen verzamelt en bewaart zij systematisch alles wat in en/of over Vlaanderen rond de Nederlandse taal, cultuur en geschiedenis wordt gepubliceerd.

De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience maakt haar collecties maximaal toegankelijk en beschikbaar voor onderzoek, studie, inspiratie en beleving. Als kennis- en geheugeninstelling verbindt zij verleden, heden en toekomst en biedt zij ruimte en ondersteuning voor kritische reflectie en nieuwe ideeën.

Onze visie

De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience blijft haar historische collectie aanvullen en verzamelt onverminderd alle nieuwe Flandricapublicaties over taal, cultuur en geschiedenis. Zij streeft hierbij naar objectiviteit, diepgang en volledigheid. Het collectiebeleid speelt in op nieuwe technologische en maatschappelijke ontwikkelingen. Door haar collecties zorgvuldig te bewaren en toegankelijk te maken garandeert de Erfgoedbibliotheek dat actuele publicaties beschikbaar blijven als het erfgoed van morgen.

De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience waakt over de vrije toegang tot informatie voor het publiek van vandaag en morgen. Zij profileert zich als een open huis waarbij laagdrempeligheid en participatie richtinggevend zijn. Zij zet haar collecties, expertise en dienstverlening in om de ontwikkeling van onderzoek en de verspreiding van kennis, creativiteit en cultuur mogelijk te maken. Zo ondersteunt zij de maatschappij in de ontwikkeling van informatiegeletterdheid en in het proces van levenslang leren. Dit engagement gaat zij aan voor zowel de professionele academicus als voor de onafhankelijke onderzoeker, student en liefhebber.

Erfgoed verzamelen en bewaren, de toegang tot erfgoed garanderen en stimuleren, de rijkdom van haar collecties valoriseren en contextualiseren en expertise met haar cultureel-erfgoedgemeenschap uitwisselen, vormen de uitgangspunten voor haar beleid.

Collectie

De collectie van de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience verenigt meer dan vijf eeuwen Antwerpse en Vlaamse geschiedenis: het is een unieke en volledige collectie, van zeldzame oude drukken over actuele publicaties tot populaire, hedendaagse tijdschriften. Op papier, op microfilm of digitaal.

De collectie is het resultaat van een eeuwenlange en consistente verzamelpolitiek. Ze startte in 1481 met een schenking van 41 boeken; vandaag omvat ze meer dan 1,5 miljoen volumes, waaronder meer dan 40.000 oude drukken van vóór 1830. Alles samen goed voor 35 kilometer gevulde boekenplanken.

Collectiebeleid

Vlaamse beweging

In 2017 werd een samenwerking met het ADVN, archief voor nationale bewegingen, opgestart om een gecoördineerd collectiebeleid te realiseren. De bedoeling is om alle publicaties die we als de Collectie Vlaamse beweging kunnen beschouwen gemakkelijk toegankelijk te maken voor gebruikers.

Floor Van Acker, studente aan de Bibliotheekschool Gent, werkte als stagiaire een plan van aanpak uit om de **deelcollectie Vlaamse beweging in de Erfgoedbibliotheek** te ontsluiten. In de eerste fase werden de *Bibliografieën van de Vlaamse beweging*, uitgegeven door het Dosfelinstituut en het ADVN in de periode 1972-2000, ontsloten. Alle monografieën die daarin worden vermeld en aanwezig in de collectie van de Erfgoedbibliotheek, zijn opgenomen in de deelcollectie. Ook werd gezocht naar pamfletten, soms al daterend van voor het ontstaan van België, die als voorlopers van de eerste uitingen van de Vlaamse beweging kunnen worden beschouwd. Verder werd de *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse beweging* uitgekamd. Alle lemma's die tijdschrift- en reekstitels beschrijven komen eveneens in deze collectie terecht.

Hiermee is het werk nog niet afgerond. De aanvullingen op de bibliografieën worden verder geïnventariseerd. Ook houden we vast aan een zo duidelijk mogelijke afbakening voor deze collectie. De vele literaire auteurs en dichters die (on)rechtstreeks schatplichtig zijn aan het cultuurflamingantisme worden niet aan de deelcollectie toegevoegd.

Onderzoek Belgische Franstalige letterkunde

De Erfgoedbibliotheek bewaart niet alleen publicaties die in het Nederlands zijn geschreven, ook publicaties van Vlamingen die in het Frans schrijven behoren tot het collectieprofiel. Om een beter zicht te krijgen op de sterkte van deze collectie, deed jobstudente Charlotte van Hooijdonk in augustus onderzoek naar de volledigheid ervan. Aan de hand van een **steekproef** met Belgische en Vlaamse Franstalige auteurs vergeleek ze ons bezit met dat van andere bibliotheken in België. Hieruit blijkt dat we voor de periode tot 1920 een nagenoeg volledig overzicht bewaren van de Belgische literatuur en zeker niet alleen van de Vlaamse Franstalige. Voor de periode na 1920 zijn er zeker nog lacunes in de collectie, die we vanaf nu stelselmatig proberen weg te werken.

Pilootproject waarderen

De Erfgoedbibliotheek is partner in het project *Wijzer Waarderen* van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek. De eerste fase van het project liep tot eind september 2018. Samen met alle andere partners werden concrete waarderingstrajecten gebaseerd op de methodiek *Significance 2.0* doorlopen. Deze methode werd eerder al door de Koninklijke Bibliotheek van Nederland in functie van collectiezorg uitgetest. In oktober 2018 startte de tweede fase van het project, waarin het waarderingsmodel en –instrumentarium in de praktijk wordt uitgeprobeerd.

Samenwerking met Uitgeverij Vrijdag

Eind 2018 ondertekenden de Erfgoedbibliotheek en Uitgeverij Vrijdag een depotovereenkomst. Voortaan schenkt Vrijdag één exemplaar van elk nieuw boek dat ze publiceert aan de Erfgoedbibliotheek. Uitgeverij Vrijdag is een onafhankelijke literaire uitgeverij. Ze werd opgericht door Rudy Vanschoonbeek en is sinds juni 2008 gevestigd in Antwerpen. Ze publiceerde inmiddels meer dan 400 titels – poëzie en proza, essay en naslagwerk, prentenboek of beeldroman, kalender of wegwijzer – van overwegend Vlaamse auteurs, met de nadruk op literatuur en non-fictie. Allemaal publicaties die niet kunnen ontbreken in de Erfgoedbibliotheek, die de ambitie heeft om alle werken van Vlaamse en Nederlandse literaire schrijvers te verzamelen.

Er is een duidelijke win-win voor beide partijen. De Erfgoedbibliotheek bouwt haar collectie Vlaamse letterkunde systematisch uit met de publicaties van Uitgeverij Vrijdag. De uitgever verzekert zich dat zijn volledige fonds nu en in de toekomst voor het grote publiek wordt bewaard en ontsloten.

Onderzoek Stripcentrum

Begin april startte Strip Turnhout vzw met een onderzoek naar het striperfgoed(beleid). De Erfgoedbibliotheek is, samen met het Letterenhuis, LUCA School of Arts en FARO, een van de projectpartners in dit ontwikkelingsgericht cultureel-erfgoedproject. De bedoeling van het onderzoek is om vanuit de huidige, versnipperde situatie van het striperfgoed te werken aan de opbouw van een netwerk tussen de actoren, en aansluitend te komen tot beleidsaanbevelingen. Na een uitgebreide selectieronde werd Evelien Verschueren aangesteld om het onderzoek te leiden. De resultaten van het onderzoek worden in 2019 verwacht.

Bijzondere aanwinsten

Collecties

In 2018 kon de Erfgoedbibliotheek opnieuw rekenen op verschillende gulle schenkers die een bijzondere collectie overdroegen. Een overzicht:

- In 2018 werd de publiekswerking van Het Lijsternest, het huis van de Vlaamse schrijver Stijn Streuvels (1871-1969), toegewezen aan het Letterenhuis. Niet alleen het archief en de fotocollectie van Streuvels zijn verhuisd. Ook een deel van zijn omvangrijke bibliotheek kwam naar Antwerpen: honderden boeken met opdrachten van bevriende schrijvers, luxe-edities van zijn eigen werk en enkele oude drukken die hij van zijn oom Guido Gezelle erfde. Omdat

de Erfgoedbibliotheek collectieafspraken heeft met het Letterenhuis, wordt de **schrijversbibliotheek van Streuvels** in de Erfgoedbibliotheek bewaard. De ontsluiting in de catalogus van deze collectie volgt in 2019.

- **Intertext Boekproducties**, dat de vormgeving verzorgt voor onder andere de uitgevers Pelckmans/Polis/Van Halewyck/Abimo, Houtekiet, Vrijdag en Manteau, schonk een selectie boeken waar het zelf aan meewerkte.

- **Jan Ceuleers** is een onafhankelijk onderzoeker, antiquaar en uitgever. Sinds 2016 is hij een regelmatige schenker aan de Erfgoedbibliotheek. Ook in 2018 schonk hij verschillende publicaties uit zijn persoonlijke bibliotheekcollectie, samen met de catalogi die hij voor kunstgalerie Ronny Van de Velde uitgeeft.

- De vestiging van de **Missionarissen van het Heilig Hart in Borgerhout** schonk een grote selectie uit hun bibliotheek.

- **Herwig Verleyen** is dichter en schreef ook verschillende monografieën, onder meer over Paul Snoek, Omer K. de Laey en Raf Seys. Voor zijn boek over de ontstaansgeschiedenis van het gedicht 'In Flanders Fields' van John McCrae ontving hij een eredoctoraat aan de Wolfe's universiteit van Toronto. Hij schonk een collectie met Vlaamse literatuur, met opdracht of gesigneerd, Vlaamse/Belgische kookboeken en in onze collectie nog ontbrekende exemplaren van zijn eigen uitgaven, waaronder de diverse edities van *In Flanders Fields: het verhaal van John Mc Crae, zijn gedicht en de klaproos* en *In Flanders Fields: the story of John McCrae, his poem and the poppie*.

- **Mediahuis** in Hasselt schonk een selectie uit het historische uitgeversfonds Heideland-Orbis.

- Via de Universiteitsbibliotheek Gent werden verschillende publicaties uit de historische bibliotheek van de **Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde** overgenomen.

- Dichter-vertaler **Jan H. Mysjkin** schonk verschillende publicaties waar hij zelf aan heeft meegewerkt.

- **Prof. Dr. R.J.A. Goris** schonk een boekenpakket met betrekking tot zijn oom Marnix Gijsen.

- Het **Stadsarchief Turnhout** schonk een selectie uit de tijdschriftencollectie van de wetenschappelijke bibliotheek Taxandria.

- Uit de **Openbare Bibliotheek Sint-Niklaas** werd een selectie uit de historische tijdschriftencollectie overgenomen.

- Het **Agentschap Integratie en Inburgering** schonk ongeveer 250 werken rond woonwagenbewoners en woonwagenwerk.

- Avant-garde dichter en prozaschrijver **Henri-Floris Jespers** overleed in 2017. Een deel van zijn bibliotheek en van de schrijversbibliotheek van **Paul Neuhuys** (die bij Jespers was ondergebracht) vond in 2018 een onderkomen in de Erfgoedbibliotheek.

- **Wim Meeuws** (Thornton's Bookshop) schonk een collectie van ongeveer 115 boeken met Belgische literatuur.

- Katarina Verstockt schonk een kleine selectie uit collectie van haar vader kunstenaar **Marc Verstockt**.

Met steun van het Dotatiefonds

Zoals elk jaar werden een aantal oude drukken aan de collectie toegevoegd met de steun van het Dotatiefonds voor Boek en Letteren. Het Fonds kocht twee werken voor de Erfgoedbibliotheek:

- Het ***Cruijdeboeck*** van de Mechelse botanicus Rembert Dodoens (1517-1585) is een monument van de Vlaamse boekdrukkunst. Honderden houtsneden illustreren het boek met afbeeldingen van de plant, zijn bladeren, wortels, bloemen en vruchten. Van elke plant gaf Dodoens de naam in verschillende talen, tot Grieks en Arabisch toe, en vermeldde hij de geneeskrachtige werking. In een tijd waarin pijnstillers niet bestonden en dokters en apothekers enkel voor de 'happy few' toegankelijk waren, was het *Cruijdeboeck* voor menig Vlaming een redder in nood. Het boek kende een enorm succes in binnen- en buitenland.

- Het ***Liber de arte loquendi et tacendi*** van Albertanus van Brescia (c. 1195 – c. 1251) vult een lacune op in de collectie van de Erfgoedbibliotheek. Van deze belangrijke middeleeuwse tekst was tot nu toe geen enkel exemplaar in Antwerpen beschikbaar. De aangekochte editie werd in 1485 door Gerard Leeu in Antwerpen gedrukt. Albertanus van Brescia was een Italiaans notaris en advocaat die gespecialiseerd was in het geven van juridisch advies. Tijdens een periode als krijgsgevangene begon hij zijn gedachten op papier te zetten en werd hij ook schrijver. Zijn werk vertrekt steeds vanuit zijn eigen professionele leven, dat hij in een breder perspectief plaatst. In dit *Liber de arte loquendi et tacendi* ('Boek over de kunst om te spreken en te zwijgen') beschouwt Albertanus de rol van de notaris: die moet weten wanneer hij zijn klanten raad moet geven, maar ook wanneer hij moet zwijgen en hen moet laten beslissen. Vanuit dat vertrekpunt filosofeert hij over gelijkaardige beroepen, en over de rol van professionele specialisten in het publieke leven. Die nieuwe beroepsgroep kreeg toen in Italië meer invloed, omdat de overheid steeds meer beroep op hen ging doen om een functionerende administratie uit te bouwen.

Digitale bibliotheek

Nieuwe scanner

Eind februari werd in het digitaal atelier de verouderde **A0-scanner** vervangen door een nieuw exemplaar. Hiermee beschikken we over twee moderne toestellen om delen van de collectie in huis te digitaliseren: een A0-scanner voor grote formaten en een semiautomatische opstelling met fotocamera's waarmee ook seriële publicaties zoals kranten en tijdschriften in grote volumes gedigitaliseerd kunnen worden.

Gedigitaliseerde publicaties

De medewerkers van de reproductieafdeling scanden in 2018 meer dan 50.000 pagina's van documenten uit de collectie. Naast de digitalisering van kwetsbare of beschadigde objecten en de digitalisering op vraag van onze lezers werden opnieuw enkele deelcollecties systematisch en volledig gedigitaliseerd:

- De digitalisering van de collecties nieuwspublicaties van **Abraham Verhoeven** werd in juli 2018 afgerond. De digitalisering van dit corpus nam exact een jaar in beslag.
- Ook de digitalisering van de ***Gazette van Antwerpen*** haalde de eindmeet. Het project liep 1,5 jaar. In totaal werden 93 banden gescand, goed voor 44.561 scans.
- De digitalisering van de collectie **almanakken** werd verdergezet en zal ook nog in de komende jaren op het programma blijven staan.
- De digitalisering van collectie van ongeveer **200 reisgidsen** werd opgestart in november 2018. De focus ligt op reisgidsen over België en de Benelux, in verschillende talen en uit verschillende periodes.

DBNL

De Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse letteren (DBNL) is een digitale collectie van teksten die behoren tot de Nederlandse letterkunde, taalkunde en cultuurgeschiedenis van de vroegste tijd tot heden. De collectie representeert het hele Nederlandse taalgebied en komt tot stand door een samenwerking tussen de Taalunie, de vzw Vlaamse Erfgoedbibliotheek en de Koninklijke Bibliotheek van Nederland.

De DBNL stelt zich als doel om het gebruik en de zichtbaarheid in Vlaanderen te verhogen. Hiervoor is er bij de selectie van te digitaliseren publicaties en collecties extra aandacht voor materiaal uit Vlaanderen nodig. Hiervoor zal in belangrijke mate beroep worden gedaan op de collectie van de Erfgoedbibliotheek. In 2018 werd een **samenwerkingsovereenkomst ondertekend** met de Koninklijke Bibliotheek van Nederland, die de geselecteerde publicaties zal digitaliseren. We verwachten dat de digitalisering van de eerste collecties in 2019 zal aanvangen.

DAMS

Het Digital Asset Management System (DAMS) wordt gebruikt om de digitale collecties van de Antwerpse stedelijke musea en erfgoedinstellingen te bundelen en te ontsluiten. In 2018 werden de laatste bestanden vanop de oude server gemigreerd naar DAMS en testten we de nieuw ontwikkelde functionaliteit uit om **tijdschriften te ontsluiten**. Vermoedelijk kunnen we in 2019 starten met de *ingest* van de in 2017-2018 ingescande *Gazette van Antwerpen*.

Collectiezorg

Vereenvoudiging van de magazijnwerking

Ook al ligt het nog geen jaar achter ons, toch voelt de volgende werkwijze op dit moment al aan als uit een ander tijdperk.

Even kort schetsen. Een van onze bibliotheekgebruikers wilt graag iets uit onze collectie raadplegen. Laten we er bij dit voorbeeld van uit gaan dat zij dit rustig 's morgens vanuit haar luie stoel doet, als eerste werkje, om het aangevraagde dan in de loop van de namiddag in de leeszaal te komen raadplegen. Ze zoekt het op in de catalogus, meldt zich aan, vult nog wat aan in het aanvraagformulier – het meeste staat al automatisch ingevuld – en stuurt het met een klik op de knop door. Klaar is zij en dan maar eerst even onder de douche …

De informatie wordt online vliegensvlug verzonden naar de werkstations van de leeszaalmedewerkers aan de balie van de Erfgoedbibliotheek. Zij drukken de binnengekomen aanvraag af voor verdere verwerking, en verwittigen de magazijnmedewerkers van dienst. En tot nog niet zo lang geleden gebeurde dat verwittigen … telefonisch via een radioverbinding, langs een antenne op het dak van de Erfgoedbibliotheek. Ja, wij hadden een licentie. En het signaal werd ontvangen op van die nu ouderwets aanvoelende semafoontjes.

Elke magazijnier van dienst had zo'n *buzzy* apparaatje. En die dingen biepten … en die dingen piepten … en soms werd er bij vergissing gebiept door de leeszaalmedewerker, of vergat deze het te doen, of moest er herhaaldelijk gepiept door de medewerker aan de balie omdat de magazijnmedewerker wegbleef … En de medewerkers uit het magazijn voelden zich door dat soms hels luide biepen en piepen zwaar opgejaagd – zeker als men al met de armen mudvol boeken op de lift stond te wachten op de vijfde verdieping, om die boeken af te leveren in de leeszaal op de eerste verdieping, en het p(l)agertje in de jaszak van de stofjas *alweer* een pandemonisch gepiep aanhief.

En de baliemedewerkers hoorden elke keer als ze een magazijnier opbelden op de bieper, een vrouwenstem zeggen: 'niet inhaken alstublieft, de persoon die u heeft gebeld, wordt verwittigd – niet inhaken alstublieft … *klik* de persoon die u heeft gebeld, wordt verwittigd, u mag inhaken, u mag inhaken, inhaken, inhaken.' Tel uit het aantal keren per dag dat er seconden lang naar mocht worden geluisterd.

En toen – toen zagen we plots het licht. Via een oude toepassing nog wel! De RSS feed. RSS staat voor *Really Simple Syndication* en maakt het mogelijk om eenvoudig op de hoogte te blijven van updates op websites die een RSS feed aanbieden. En laat ons bibliotheekbeheersysteem Brocade nu

net webgebaseerd en online toegankelijk zijn – ergo: een website – en laat nu net de makers van het systeem het idee hebben om sommige *on the fly* op te volgen zaken – zoals aanvragen van publicaties uit het magazijn – ook in een RSS feed verpakking aan te leveren.

De rest was snel uitgeklaard. Koppel dat aan een RSS feed app op een smartphone en je hebt plots:

(1) heel wat meer informatie over elke aanvraag die rechtstreeks naar de magazijnier wordt gepusht, waardoor deze zelf kan oordelen of hij onmiddellijk moet opdraven, of eerst nog een andere taak kan afwerken – en het geluid stelt hij zelf in;

(2) leeszaalmedewerkers die niet meer via de telefoon moeten bellen, de verwittiging gebeurt automatisch! online! direct!

Er waren uiteraard nog enige verdere zaken op te lossen, zoals de *cold spots* in het magazijn, geen plekken waar geesten zich zouden ophouden, maar zones waar geen online verbinding was. Het magazijn strekt zich immers over meerdere verdiepingen en ook onder de grond uit in een aaneengegroeid gebouwencomplex. Een combinatie van gemakkelijk kunnen switchen van 4G naar extra geïnstalleerde WiFi antennes – uitgevoerd door onze ICT-partner Digipolis Antwerpen – bracht hier soelaas.

En nu de eerste kinderziekten achter de rug zijn, wilt geen kat nog naar de oude situatie terug.

In de toekomst plannen we nog verdere automatisering van onze werkprocessen qua leveringen uit het magazijn. Houd dus zeker ook volgende jaarverslagen in de gaten.

Peter Rogiest – Verantwoordelijke lezersdiensten

Bouwhistorische studie

Eind 2017 werd in opdracht van de stedelijke dienst Stadsbeheer een bouwhistorische studie opgestart van alle gebouwen gelegen aan het Hendrik Conscienceplein. Deze zeer gedetailleerde en lijvige studie werd begin maart 2018 opgeleverd. De resultaten en conclusies kunnen de basis vormen voor eventuele **optimalisaties aan de infrastructuur**. Deze zijn nodig om tegemoet te komen aan de noden van de gebruikers, de bezoekers en het personeel van vandaag. Eveneens werd op vraag van de stadsarchitect en de dienst stadsbeheer een programma van eisen en bijhorende visienota opgemaakt, waarin we vooruitblikken op de infrastructuur van de Erfgoedbibliotheek van de toekomst.

Koelcel microfilms

De Erfgoedbibliotheek bewaart een zeer waardevolle collectie microfilms van Belgische kranten en tijdschriften. Om veiligheidsredenen werd in het externe Luchtbaldepot een koelcel opgebouwd waarin de **moederfilms in perfecte klimaatomstandigheden** bewaard kunnen worden. Deze koelcel draaide in 2018 proef zodat de films begin 2019 worden verhuisd.

Proefproject revisie magazijnen

In 2018 werd in magazijn C4 een proefproject uitgevoerd om te komen tot een efficiënte methodiek en workflow voor de revisie van de collectie, waarbij alle rekken worden nagekeken op volledigheid, de rekken en publicaties werden gereinigd en ontstoft, zure mappen werden vervangen door zuurvrije en indien nodig werden kleine herstellingen aan de tijdschriften uitgevoerd. Het was een **geslaagde test** voor soortgelijke revisieprojecten in de toekomst.

Zuurvrij verpakken

Om schade aan publicaties zo veel mogelijk te beperken, wordt voortdurend werk gemaakt van het zuurvrij verpakken van de collectie. Nieuwe aanwinsten krijgen zuurvrije wikkels, publicaties in kleine formaten worden samengebracht in zuurvrije dozen, kranten worden in zuurvrije banden ingebonden. Daarnaast worden retroactief oude en verzuurde kaften, mappen en dozen waarin de collectie is opgeborgen, vervangen door zuurvrije exemplaren. Een specifiek project in 2018 was het zuurvrij verpakken van een meterlange collectie **twintigste-eeuwse kalenders**, die allemaal een aangepaste zuurvrije verpakking en een nieuwe standplaats in magazijn C-1 kregen.

Publiek

Collecties uitbouwen, ontsluiten verzorgen en bewaren doet de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience met één doel voor ogen: de schat aan informatie, kennis en inspiratie delen met het publiek door ze breed toegankelijk te maken en gecontroleerd ter beschikking te stellen.

Ze wil een gastvrije en aantrekkelijke bibliotheek zijn, die al haar gebruikers een kwaliteitsvolle dienstverlening op maat biedt. Door publieksactiviteiten te organiseren, wil ze haar werking ook onder de aandacht brengen van een breed en geïnteresseerd publiek dat minder snel spontaan de leeszaal binnenstapt. De Nottebohmzaal biedt uiteraard het perfecte kader voor de lezingen en tentoonstellingen van de bibliotheek.

Collecties valoriseren

Deelcollecties in de catalogus ontsloten

Naast de bibliografische ontsluiting van alle nieuw aangekochte publicaties en van relatief kleine en occasionele schenkingen, werden in 2018 verschillende deelcollecties volledig in de catalogus ontsloten:

- De bibliotheek van kunstenaar **Jozef Peeters en zijn dochter Godelieve Peeters** vond in 2017 een definitief onderkomen in de Erfgoedbibliotheek. Dit jaar werd deze collectie, 762 publicaties in totaal, gecatalogiseerd.

- De historische **liturgische bibliotheek** van de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal en van de Antwerpse Sint-Jacobskerk bevat liturgica uit de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw. Naast missalen zijn er ook muziekboeken: gradualen en antifonalen. Alle negentiende-eeuwse publicaties zijn verwerkt.

- In 2012 werd de historische collectie van de Uitgeverij Pelckmans, inclusief het fonds van de Antwerpse uitgeverij **Buschmann**, in de Erfgoedbibliotheek ondergebracht. Alle 689 Buschmann-exemplaren werden gecatalogiseerd.

- In 2017 kwamen ongeveer 800 publicaties uit de bibliotheek van schrijver en publicist **Guido Lauwaert** naar de Erfgoedbibliotheek, en in 2018 werd de collectie ontsloten.

- Nog in 2017 nam de Erfgoedbibliotheek een collectie van meer dan 1.399 boeken van **Stijn Streuvels**, verzameld door Paul Thiers, in langdurige bruikleen. De ontsluiting ervan startte in maart en werd begin oktober 2018 afgerond.

Collectiebeschrijvingen

Alle boeken die de Erfgoedbibliotheek bewaard worden op itemniveau in de online catalogus ontsloten. Bijkomend worden ook collectiebeschrijvingen gemaakt: deze bieden informatie over een

collectie als geheel, in plaats van over afzonderlijke items in een collectie. Ze bevatten een korte omschrijving van de collectie, de materiaaltypes, trefwoorden over de inhoud, notities over de herkomst, het collectiebeleid, de bewaarplaats en allerhande andere informatie die nuttig kan zijn voor gebruikers of beheerders van de collectie. In 2018 werden meer dan **20 nieuwe collectiebeschrijvingen** toegevoegd:

- Collectie Stijn Streuvels van Paul Thiers (bruikleen)
- Collectie van de Society of Friends, Vluchtoord [Ede]
- Schrijversbibliotheken van Eugeen Gilliams, Gerard Walschap, Jules Persyn, Willy Courteaux
- Uitgeversfondsen van Buschmann [Antwerpen], Houtekiet [Antwerpen], P [Leuven], Vrijdag [Antwerpen]
- Collectie van Frans de Cort
- Collectie van Joseph de Lange
- Collectie van Hendrik Logeman
- Collectie van Thelesfoor Buyssens
- Collectie jeugdliteratuur van EHC voor het Centraal Bestand Kinderboeken
- Collectie centsprenten van de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience
- Collectie boeken en kranten gedrukt door Abraham Verhoeven in de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience
- Collectie Vlaamse beweging
- Collectie over Sint Willibrordus
- Collectie van de Missionarissen van het Heilig Hart [Borgerhout]
- Collectie van boeken over de poolexpedities

Reisbeurs

Met de steun van de Stichting Nottebohm richtten de Erfgoedbibliotheek en Museum Plantin-Moretus een reisbeurs op om onderzoek naar de geschiedenis van het gedrukte boek in Antwerpen (15e – 18e eeuw) te stimuleren. Beide organisaties bewaren een enorme collectie Antwerpse oude drukken, van de vijftiende tot de achttiende eeuw. De reisbeurs geeft buitenlandse onderzoekers de kans om naar Antwerpen te reizen en deze topcollecties te gebruiken.

In juni 2018 werd een oproep gelanceerd om onderzoeksvoorstellen in te dienen. Alle 11 kandidaturen werden beoordeeld door juryleden prof. dr. Hubert Meeus (Universiteit Antwerpen),

prof. dr. Pierre Delsaerdt (Universiteit Antwerpen), dr. Dirk Imhof (Museum Plantin-Moretus) en Steven Van Impe (Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience). **Twee kandidaten** werden weerhouden: Dr. Claire Eager (Colorado College, Colorado) en Ashley Gonik (Harvard University, Massachusetts) komen in de loop van 2019 naar Antwerpen om hun onderzoek hier tijdelijk verder te zetten.

Activiteiten

De Nottebohmzaal is niet alleen een uitmuntend decor om activiteiten voor een breed cultureel geïnteresseerd publiek te organiseren. Ze werd in 2018 ook gebruikt voor academische lezingen of evenementen voor een gespecialiseerd publiek van onderzoekers:

- De **Miraeus Lectures** (een lezingenreeks rond de boekgeschiedenis in de Nederlanden) zijn een samenwerking tussen de Vlaamse Werkgroep Boekgeschiedenis, de Vereniging van Antwerpse Bibliofielen en de Erfgoedbibliotheek. Arthur der Weduwen, Karin Scheper en Ian MacLean namen het woord.

- Op 15 november hield Chantal Kesteloot een lezing over de Waalse beweging aan het einde van de Eerste Wereldoorlog. Deze lezing wordt jaarlijks georganiseerd door **NISE**, het internationaal platform van onderzoekers en instellingen voor de vergelijkende geschiedschrijving van nationale bewegingen, in samenwerking met de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience en de Universiteit Antwerpen (POHIS - Centre for Political History).

- Drie doctoraatstudenten aan de Universiteit Antwerpen hielden hun **openbare doctoraatverdediging** in de Nottebohmzaal: Edith Cassiers, Farid Zahnoun en Jan Van Eemeren.

- Dr. Frederik Dhondt (Universiteit Antwerpen) gaf op 25 oktober een **gastcollege rechtsgeschiedenis** voor zijn studenten in de Nottebohmzaal.

Studie- en stilteplek

Voorbereidend onderzoek workshops

De Erfgoedbibliotheek heeft de ambitie om haar educatief beleid rond informatiegeletterdheid in de komende beleidsperiode verder te ontplooien en intensifiëren. Daarom voerde Caro Van Praet, studente publieksgeschiedenis aan de Universiteit Antwerpen, een stage uit waarin ze prospectie deed naar een **nieuwe workshop rond het thema *Geheime pers tijdens Wereldoorlog II***. Haar werk zal de basis vormen voor een volledig uitgewerkte workshop, die in 2019 zal proefdraaien.

Rondleidingen en bibliotheekintroducties op maat

De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience biedt studenten, onderzoekers en professionals uit de erfgoed-, bibliotheek- en boekensector de mogelijkheid om **op maat van hun noden en wensen** kennis te maken met de bibliotheekcollecties en haar werking. In 2018 kregen we studenten van enkele middelbare scholen, verschillende universiteiten en de Bibliotheekschool in Gent op bezoek. We ontvingen de vierde *Summer Course for the Study of the Arts in Flanders* en werkten een

rondleiding op maat uit rond het thema fin de siècle, en ook de *Summer School Books & Culture* georganiseerd door het Ruusbroecgenootschap werd in de bibliotheek ontvangen.

Samenwerking met Hiberniaschool

In 2018 startten we een samenwerkingsproject met de Hiberniaschool Middelbare Steinerschool Antwerpen. In de twaalfde klas moeten de leerlingen op het einde van het schooljaar een presentatie geven en een eindwerk indienen over een thema dat hen boeit. Zij moeten daarom leren **hoe informatie op te zoeken** en op welke wijze gevonden informatie te beoordelen en verder te verwerken.

Zo'n onderzoeksthema kan heel breed gaan of net heel specifiek gericht. Een losse greep: een cultuurgeschiedenis van de wolken, de reacties van tijdgenoten op de roman *Het lijden van de jonge Werther* van Goethe, de opwarming van de aarde, de relatie tussen drugmisbruik door verslaafden en de criminaliteit in Antwerpen, euthanasie bij ondraaglijk psychisch lijden, van koffieboon tot kopje koffie, enzovoort.

Als aftrap kwamen de leerlingen uit de twaalfde klas eerst samen naar de Erfgoedbibliotheek voor een rondleiding en vervolgens een workshop informatiegeletterdheid. Concreet ging het om: Hoe vind ik informatie over mijn onderwerp? Hoe vind ik een of meer publicaties erover (gedrukt of elektronisch)? Hoe krijg ik de gevonden publicaties in handen? Hoe neem ik de gevonden informatie mee naar huis?

We hamerden er op dat zoeken geen exacte wetenschap is, maar een vaardigheid die kan worden aangeleerd. Hoe je zoekt, wordt bepaald door je voorkennis: hoe meer je weet over een onderwerp, hoe gerichter je kan zoeken. Een goede voorbereiding is het halve werk. Je kan bijvoorbeeld veel gerichter op internet zoeken als je een *woordenweb* maakt, waarmee je tegelijk ook je onderwerp in kaart brengt en het terrein afbakent. Je verzamelt dus zoektermen, steekwoorden en trefwoorden, aangevuld met afkortingen, woorddelen, naamvarianten, omschrijvingen, synoniemen, taalvarianten, verwante begrippen, en daarnaast ook vaktermen en vakjargon, of als je oudere bronnen zoekt, verschillende schrijfwijzen (oude spelling!), en als je naar buitenlandse bronnen zoekt, vertalingen. Aldus ontstaat een hele uitwaaierende wolk aan in woorden gevatte begrippen, in relaties en constellaties en hiërarchieën tot elkaar. Wat op zich al tot helderder verwoording van de vragen kan leiden, en zelfs nieuwe, nog niet eerder gedachte deelvragen kan doen opborrelen.

We overliepen verschillende (elektronische) informatiebronnen, en gaven er de voor- én nadelen van mee. Dit deden we met concrete voorbeelden, gebaseerd op hun onderzoeksthema's.

Ook gaven we hulpmiddeltjes om gevonden zoekresultaten te kunnen evalueren op hun inhoudelijke merites. Wees niet tevreden met het eerste antwoord dat je vindt, maar kijk ook verder. Bevat de gevonden webpagina, het boek, het artikel linken naar andere bronnen of een bibliografie? Check daarin voor relevante titels en zoek deze ook op. Kijk niet alleen naar de allereerste treffer, maar scrol ook verder door je zoekresultaat bij het zoeken in een elektronische informatiebron. En zo verder, en zo meer. Dit mag allemaal als evident klinken, maar de ervaring leert dat dit in de praktijk zelden of niet wordt toegepast.

Na een klassikale sessie, kwamen alle leerlingen minstens nog eenmaal langs, op een vrije woensdagnamiddag (respect!), voor een individuele begeleiding in hun zoektocht naar informatie. Sommigen kwamen meerdere keren langs. Anderen namen – als ze vast zaten met een vraag – nog regelmatig online contact op. Voor één leerling hebben we zelfs een gedrukt eindwerk laten overkomen uit een universiteit te Californië, VS.

Al met al was dit een geslaagd project voor ons als bibliotheek – waar we zelf veel uit hebben geleerd qua methodiek en aanpak, bij het aanleren van vaardigheden rond informatiegeletterdheid aan jonge mensen. Intussen hebben we versies van deze workshop ook aan andere klassen gegeven, onder de meer catchy titel: *Hoe vind ik wat ik zoek? Slimmer zoeken met Google*. Uiteraard blijft het daarbij niet bij een (kritische) doorlichting van Google alleen …

Gebruikersonderzoek catalogus

De online bibliotheekcatalogus is voor de Erfgoedbibliotheek en haar gebruikers een essentieel hulpmiddel in de dagdagelijkse zoektocht naar informatie en publicaties. Omdat de ontwikkeling van grote zoekmachines, het mobiele web en andere nieuwe technologieën het verwachtingspatroon van gebruikers drastisch heeft veranderd, werd de catalogus in het najaar van 2018 onderworpen aan een gebruikersonderzoek. Digipolis, de ICT-partner van de stad Antwerpen, selecteerde Henk Vanstappen en Rosemie Callewaert om dit onderzoek uit te voeren. De conclusies, met zowel positieve punten als enkele verbetervoorstellen, zullen worden gebruikt om de online zoekinstrumenten in de komende jaren **performanter en gebruiksvriendelijker** te ontwikkelen.

Publiekswerking

Schilders & Schrijvers: vijftig jaar galerie De Zwarte Panter

Op 5 december 2018 werd galerie De Zwarte Panter 50 jaar. En daarmee is ze de oudste galerie voor hedendaagse kunst in Vlaanderen. Om dat te vieren liep tot 13 januari 2019 in de Nottebohmzaal de jubileumtentoonstelling *Schilders & Schrijvers: vijftig jaar galerie De Zwarte Panter*. Gedurende vijf weken werd een selectie getoond uit de 117 bibliofiele uitgaven die de galerie tot vandaag realiseerde. Speciaal voor deze expo werd ook de trappenhal gebruikt als expositieruimte, waar alle originele affiches van de voorbije decennia tentoon werden gesteld.

De expo was het resultaat van een intense samenwerking tussen galerist Adriaan Raemdonck, Dirk Van Duyse (medewerker collectie moderne drukken Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience) en Ruth de Vries (bachelorstudente kunstwetenschappen UGent). De tentoonstellingscatalogus bracht een indrukwekkend overzicht van alle 117 bijzondere uitgaven van De Zwarte Panter.

Deze expo kon rekenen op **veel aandacht bij publiek en pers**. Met gemiddeld 115 bezoekers per geopende namiddag was dit wellicht de meest succesvolle tentoonstelling in de geschiedenis van de Erfgoedbibliotheek.

Lezingen, activiteiten en rondleidingen

Nottebohmlezingen

De Nottebohmlezingen stonden in 2017 in het teken van de **vijftigste verjaardag van de mei '68 revolte**. Negen sprekers bestudeerden de geschiedenis en keken naar de betekenis van deze gebeurtenis tot op de dag van vandaag. Namen het woord: Eric Corijn, Peter Vantyghem, Johan Pas, Erik Martens en Heleen Debruyne. Monika Triest, Geert Buelens, Dirk De Wachter en Pascal Verbeken.

Davidsfonds Academie

In het voorjaar 2018 liep in samenwerking met Davidsfonds *Academie de cursus Architectuur, een spiegel van de samenleving*. De cursisten ontvingen op vier zaterdagvoormiddagen tekst en uitleg van docent Marc Dubois, die besprak hoe de beschikbare ruimte de woningbouw beïnvloedt, welke bijdrage **architectuur** levert aan de gemeenschap en welke architectuur nooit verwezenlijkt kon worden.

Gedichtendag

Gedichtendag stond in het teken van slam poetry. Voormalige Europees Kampioene Poetry Slam **Carmien Michels** nodigde twee bevriende artiesten uit in de Erfgoedbibliotheek. Met celliste **Jolien Deley** speelde ze al samen in de muziektheaterproductie BARTóK. Bij onze Noorderburen vond ze de springerige dichter, performer en muzikant **Joost Oomen**, met wie ze menigmaal het podium deelde in Nederland, maar nog nooit in België.

STUDY360

Iedere blokperiode selecteert GATE15, een organisatie die het Antwerpse studentenleven ondersteunt, enkele **markante locaties voor studenten om te studeren**. Van 3 tot 15 januari werd de Nottebohmzaal tijdelijk omgebouwd tot een studieruimte voor blokkende studenten. De zaal was een erg gesmaakte locatie voor de studenten, die de rust en intimiteit enorm wisten te appreciëren.

Rondleidingen

De Erfgoedbibliotheek biedt rondleidingen achter de schermen aan voor zowel individuele bezoekers als voor groepen. Speciaal voor abonnees van de *Gazet van Antwerpen* werden tien rondleidingen achter de schermen georganiseerd. Nieuw in 2018 was de gegidste rondleiding ***Hemelse Barok op het Conscienceplein***, die een gecombineerd bezoek brengt aan de Nottebohmzaal en de Carolus Borromeuskerk. Deze rondleiding werd voorbereid door onze conservator oude drukken en de verantwoordelijke voor de gidsenwerking in de Borromeuskerk, en vervolgens ingestudeerd door verschillende stadsgidsen.

Letterenhuisfestival

Op 5 mei organiseerde het Letterenhuis voor de tweede keer een festival, deze keer volledig in het teken van het oeuvre van Hugo Claus. De Erfgoedbibliotheek was een van de locaties waar zijn werk tot leven werd gewekt. Samen met de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde nodigden we de jonge auteurs **Lotte Dodion** en **Yannick Dangre** uit. Zij stortten zich op Hugo Claus' bundel *De Oostakkerse gedichten* (1955) – een van de 51 teksten uit de Nederlandstalige literaire Canon. Dodion en Dangre gingen met elkaar in gesprek, lazen eigen en Claus' gedichten, leverden

commentaar en vertelden over de invloed van Claus' poëzie op hun eigen werk. Op het zonnige Conscienceplein werd ondertussen petanque gespeeld, een van Claus' favoriete vrijetijdsbestedingen.

Een feestelijke avond met Stijn Streuvels

Op 3 oktober vierden het Letterenhuis en de Erfgoedbibliotheek de overdracht van enkele unieke archief- en boekencollecties van Stijn Streuvels. Het Letterenhuis kreeg van de Vlaamse Overheid de zorg voor het archief en de bibliotheek van Stijn Streuvels toevertrouwd en verzorgt de ontsluiting van zijn huis, het Lijsternest, in Ingooigem. De Erfgoedbibliotheek zette verzamelaar Paul Thiers in de bloemetjes, wiens unieke collectie Streuvelspublicaties door het Erfgoedfonds van de **Koning Boudewijnstichting** in permanente bruikleen is gegeven. De avond ging door in het Letterenhuis.

Marketing en communicatie

Nottebohmkrant

Om onze eigen activiteiten, collectie en werking als erfgoedbibliotheek bij een breed publiek bekend te maken, werd de **traditionele promoflyer vervangen door een krantje**. De eerste editie van de krant stond in het teken van de Nottebohmlezingen in het voorjaar 2018. In de tweede editie stond de expo *Schilders & Schrijvers* centraal, met onder andere een interview met galerist Adriaan Raemdonck en een speciaal voor de krant ontworpen cartoon van Kamagurka. Als toemaatje in dit nummer gaven we een reproductie cadeau van een ets van Fred Bervoets en een gedicht van Marcel van Maele, twee artiesten uit de stal van Raemdonck.

Activiteiten

De Nottebohmzaal is niet alleen een geliefde plek voor boekenliefhebbers, ze is ook de gedroomde locatie voor activiteiten van andere actoren uit de literaire en cultureel-erfgoedsector:

- Op maandag 26 maart bracht het **koningspaar Filip en Mathilde** een bezoek aan de Erfgoedbibliotheek. Voorafgaand aan een concert met de uitvoering van de Johannespassie in de Sint-Carolus Borromeuskerk werden ze in de Nottebohmzaal ontvangen.

- Twee **nieuwe boeken werden voorgesteld**. Uitgeverij Houtekiet en auteur Elisabeth Marain presenteerden de roman Rosalie Niemand, uitgeverij Van Halewyck en auteur Pascale Pérard stelden de roman *F.E. een eed van ijzer en bloed* voor.

- In samenwerking met het Vlaams Fonds voor de Letteren werden schrijvers **Bart Moeyaert en Joke van Leeuwen** in de Nottebohmzaal geïnterviewd voor een delegatie van buitenlandse literaire pers.

- Voor **Exposed Music**, een samenwerking tussen het Stadsmagazijn en Fameus, werd de Nottebohmzaal gebruikt als concertruimte. Curator Liesa Van der Aa programmeerde het Spiral Consort & Waelrant kinderkoor, dat zeeschelpen als oertrompetten bespeelde.

- Op 15 augustus lanceerde districtsburgemeester Paul Cordy samen met Olivier Lins, voorzitter van de Kerkraad van Sint-Carolus Borromeus, in aanwezigheid van burgermeester Bart De Wever, de nieuwe **verlichting op het Hendrik Conscienceplein**. Voor de feestelijke ontsteking werd een cultureel muziekprogramma aangeboden, dat de link legde tussen het plein, de kerk en de bibliotheek.

- 2018 stond in Antwerpen in het teken van barok. Tijdens het culturele stadsfestival *Antwerpen Barok 2018 – Rubens inspireert* trad het duo **Natashia Kelly & Brice Soniano** op in de Nottebohmzaal, en verkenden ze de grenzen van de vroege barokmuziek en de hedendaagse jazz.

- Op zaterdag 15 september vierde de **Sint Huybrechtsgilde** haar 500e verjaardag. Leden en sympathisanten werden in de Carolus Borromeuskerk ontvangen, en konden in de Nottebohmzaal genieten van een eenmalige mini-expo met waardevolle objecten uit de rijke geschiedenis van de gilde.

Filmopnames

Naar goede gewoonte was de Nottebohmzaal ook in 2018 het decor voor enkele **(promo)films**. Studio 100 nam een muziekclip op voor de populaire jeugdserie Nachtwacht, productiehuis Geronimo nam een pitch op voor een verder te ontwikkelen televisieprogramma, Sputnik Media gebruikte de Nottebohmzaal om Antwerpen als studentenstad te promoten en enkele shots uit het campagnefilmpje *Maak van geven een kunst* werden in de zaal opgenomen.

Organisatie en netwerk

De organisatiecultuur van de bibliotheek is er een van constructief samenwerken. Ze draagt open communicatie hoog in het vaandel en continueert de flexibele inzet van haar medewerkers.

De Erfgoedbibliotheek zet in op het bundelen van krachten om zo efficiënt en effectief haar doelstellingen te bereiken.

Partnerschappen

Ondersteuning van stedelijke partners

De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience heeft een **coördinerende opdracht** voor de museumbibliotheken van het Letterenhuis, Vleeshuis, Museum Mayer van den Bergh, Red Star Line Museum, Museum aan de Stroom en Antwerpen Kunstenstad. We verzorgen de aankoop en levering van nieuwe publicaties voor deze instellingen.

Vlaamse Erfgoedbibliotheek

De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience is de trotse partner, promotor en onthaalinstelling van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek, een netwerk van zes erfgoedbibliotheken.

In 2018 participeerden we intensief aan twee projecten van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek. Naast het traject *Wijzer Waarderen* (cf. supra) werd ook de **STCV-databank** (Short Title Catalogus Vlaanderen) verder aangevuld met 284 exemplaren. Dit resulteerde in 104 nieuwe beschrijvingen. De overige 180 exemplaren werden aan bestaande beschrijvingen gekoppeld.

Dotatiefonds voor Boek en Letteren

Het Dotatiefonds voor boek en letteren vzw is de gemeenschappelijke vriendenvereniging van het Letterenhuis en de Erfgoedbibliotheek. Eind 2018 telde het Dotatiefonds 203 individuele leden. De vrienden organiseerden twee **duels op zondag**. In het eerste duel, dat op 25 maart in het Letterenhuis doorging, debatteerden Joachim Pohlmann en Paul Goossens over de erfenis van vijftig jaar mei ‘68. In het tweede duel, op 28 oktober in de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, bekeken Edith Cassiers en Ariane Bazan het genderdebat door een culturele en psychologische bril.

Samen met het Museum Plantin-Moretus gaat het Dotatiefonds op zoek naar mecenaat en sponsoring om waardevolle objecten aan te kunnen kopen of te restaureren. Hiertoe werden twee initiatieven genomen:

- Op 22 mei werden de huidige en potentiële mecenassen ontvangen in Museum Plantin-Moretus voor een **exclusieve nocturne**. De gasten werden getrakteerd op een rondleiding door het vernieuwde museum en kregen toelichting bij alle recente aankopen die het Dotatiefonds realiseerde.

- Het Dotatiefonds fonds op in samenwerking met de **Koning Boudewijnstichting**. Dit 'Mecenaatsfonds' is een handig instrument om giften en legaten te verzamelen.

Met de middelen die het Dotatiefonds beheert werden twee opmerkelijke **aankopen** verricht: het *Cruijdeboeck* van de Mechelse botanicus Rembert Dodoens en het *Liber de arte loquendi et tacendi* van Albertanus van Brescia (cf. supra).

Lidmaatschappen

De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience is lid van verschillende (vak)organisaties.

Nationaal:

- Elektron vzw
- Vereniging van Religieus-Wetenschappelijke Bibliothecarissen (VRB)
- Vlaamse Erfgoedbibliotheek vzw
- Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek, Archief & Documentatie vzw (VVBAD)

Internationaal:

- Consortium of European Research Libraries (CERL)
- International Association of Libraries, Museums, Archives and Documentation Centres of the Performing Arts (SIBMAS)
- International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA)
- Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche (LIBER)
- Online Computer Library Center (OCLC)

Bedrijfscultuur

Samen lezen

In 2017 stond de teambuilding van de Erfgoedbibliotheek in het teken van literatuur. Onder begeleiding van het literatuurcollectief De Dagen werden in kleine groepjes teksten en gedichten voorgelezen. Iedere collega koos zelf een kort tekstfragment. Deze teksten vormden het uitgangspunt van een groepsverbindend gesprek.

In 2018 kreeg deze teambuilding een vervolg. Omdat de medewerkers van de Erfgoedbibliotheek zeer diverse achtergronden en moedertalen hebben werden vier bijkomende sessies georganiseerd, telkens voor een **kleine groep van tien medewerkers**. In een ontspannen setting werd gewerkt aan taalvaardigheid en samenhorigheid.

Teambuilding

Op vrijdag 7 september gingen alle medewerkers op teambuilding. We trokken naar Hasselt en kregen een rondleiding achter de schermen van de **Bibliotheek Hasselt-Limburg**, een collega partner van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek. In de namiddag brachten we een bezoek aan de **redactie van het *Belang van Limburg*** en naar de drukkerij in Beringen waar onder andere de *Gazet van Antwerpen* wordt gedrukt.

Feiten en cijfers

Personeel

Organigram en medewerkers

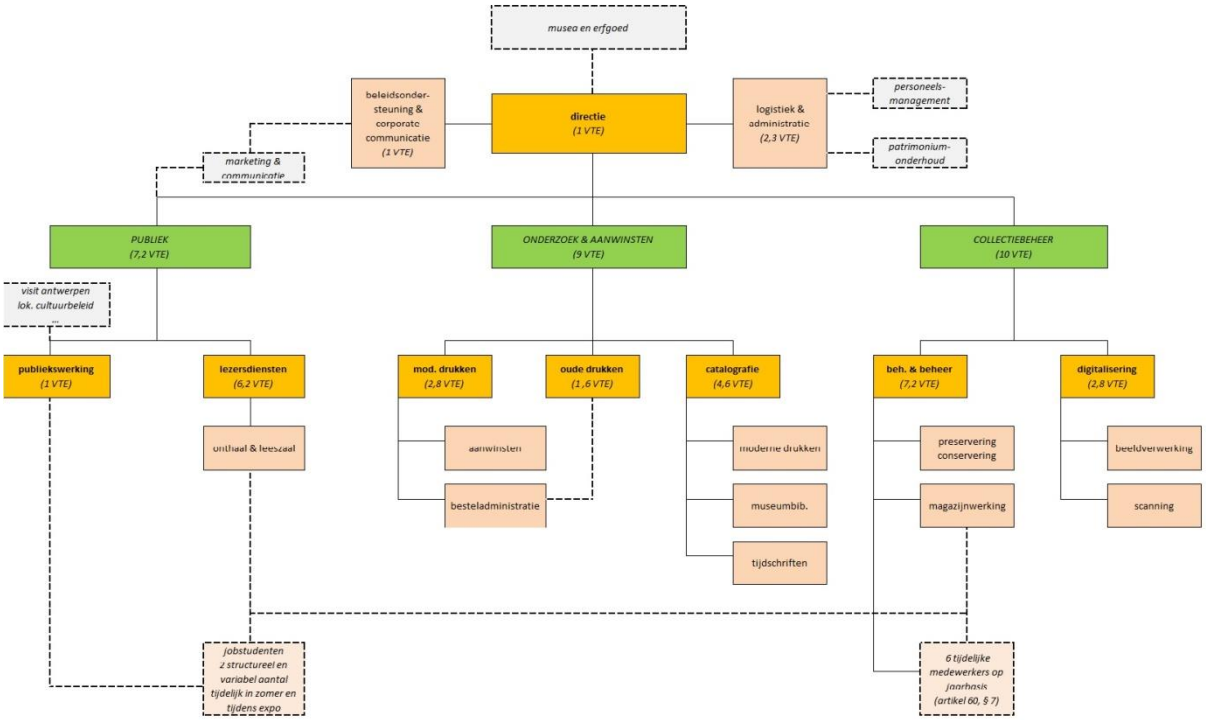

Totaal aantal medewerkers: 34 (30,5 VTE)

- Directie
  - Directeur: 1 (1 VTE)
  - Beleidsondersteuning en corporate communicatie: 1 (1 VTE)
  - Logistiek en administratie: 3 (2,3 VTE)
- Publiek
  - Publiekswerking: 1 (1 VTE)
  - Lezersdiensten: 8 (6,2 VTE)
- Onderzoek en aanwinsten
  - Moderne drukken: 3 (2,8 VTE)

    - Oude drukken: 2 (1,6 VTE)
    - Catalografie: 5 (4,6 VTE)
- Collectiebeheer
    - Behoud en beheer: 8 (7,2 VTE)
    - Digitalisering: 3 (2,8 VTE)

Tijdelijke medewerkers

- Naast de vaste ploeg boden 18 vrijwilligers in 2018 voor korte of langere tijd hun diensten aan als vrijwilliger in de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience. Allemaal samen presteerden ze 1.815 uur vrijwilligerswerk.
- Veertien personen werkten in 2018 in de bibliotheek in het kader van een tewerkstelling volgens artikel 60-statuut. Negen beëindigden het contract in 2018.
- Acht studenten, waaronder drie uit het buitenland, liepen in 2018 stage in de bibliotheek.
- Een persoon volgde twee maanden een beroepsinlevingsstage.
- Ter ondersteuning van de leeszaaldienst worden op woensdagavond en zaterdagvoormiddag twee jobstudenten ingeschakeld.

Participatie aan bestuursraden

Vlaamse Erfgoedbibliotheek	Dagelijks Bestuur, Raad van Bestuur, Algemene Vergadering	An Renard Steven Van Impe
Iedereen Leest	Raad van Bestuur, Algemene Vergadering	An Renard
Vlaams Fonds voor de Letteren	Raad van Bestuur	An Renard
Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek, Archief en Documentatie (VVBAD)	Raad van Bestuur	An Renard
Abraham (Catalogus van Belgische kranten)	Stuurgroep (voorzitter)	An Renard

Universiteit Antwerpen	Klankbordgroep Geschiedenis	An Renard
Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse letteren (DBNL)	Commissie DBNL	An Renard
Delpher (NL)	Raad van Advies	An Renard
Vereniging van Religieus-Wetenschappelijke Bibliothecarissen	Algemene Vergadering	Steven Van Impe
Vlaamse Werkgroep Boekgeschiedenis	Bestuur	Steven Van Impe
Vereniging van Antwerpse Bibliofielen	Bestuur	Steven Van Impe
Tijdschrift HistoriANT	Redactie	Steven Van Impe
Jaarboek voor Nederlandse Boekgeschiedenis	Redactie	Steven Van Impe
Short Title Catalogus Vlaanderen (STCV)	Stuurgroep	Steven Van Impe

Collectie

Acquisitie en selectie

- 18.485 verworven bibliotheekitems (via aankoop en schenking)
- 5.562 afgestoten bibliotheekitems (niet opgenomen doubletten, of deselectie door de collectievormers)

Catalografie

- 11.009 nieuwe inventarisnummers
- 11.714 nieuw toegevoegde bibliografische records
- 15.713 nieuw toegevoegde objecten/volumes

Catalografie voor stedelijke partners

Aantal nieuw toegevoegde bibliografische records:

- Museum aan de Stroom: 90
- MAS - Etnografische Collectie Antwerpen: 97
- Museum Mayer van den Bergh: 139
- Collectiebeleid Antwerpen Kunstenstad: 6
- Letterenhuis: 55
- Red Star Line Museum: 101

Stand van zaken catalografie

- Totaal aantal bibliografische records: 733.887 (25% in Anet)
- Totaal aantal unieke beschrijvingen: 522.289 (23% in Anet)
- Totaal aantal plaatskenmerken: 761.996 (24% in Anet)
- Aantal bibliografische records van waar wordt doorgelinkt naar full texts (e-info): 6.465 (4% in Anet)
- Schatting van nog te verwerken items (backlog): 59.253
- Aandeel van de collectie dat ontsloten is in een online bibliotheekcatalogus: 92,52%

Aanvragen wettelijk depot

- 155 aanvragen

Seriële publicaties

Lopende abonnementen gedrukte seriële publicaties	
• Gratis tijdschriften	944
• Betalende tijdschriften	723
• Vervolgreeksen	55

• Boekenreeksen	57
Lopende abonnementen e-publicaties	
• Databanken	22
• E-abonnement naast print (digitale toegang e-versie)	106
• Aangeleverd in pdf-formaat (digitale kopie of born digital)	146
Nieuwe catalogusnummers niet-lopende tijdschriften waarvan de bibliotheek er eerder geen bezat	292

Digitalisering

- Scans op eigen initiatief: 50.701 pagina's (266 opdrachten), waaronder:
    - 18 middeleeuwse handschriften: 6.234 pagina's
    - Collectie almanakken: 8.722 pagina's
    - Scans voor de expo *Schilders & Schrijvers: vijftig jaar galerie De Zwarte Panter*: 383 scans
- Scans voor collega-instellingen: 60 pagina's (9 opdrachten), waaronder:
    - Scans voor de expo *Feest!*, MAS: 26 pagina's
    - Scans voor de expo *Michaelina*, Rubenshuis: 4 pagina's
- Scans voor derden. 92 pagina's (16 opdrachten), waaronder:
    - opdrachtexemplaren van/naar Willem Elsschot voor het Willem Elsschot Genootschap: 40 pagina's

Bruiklenen

- **Langdurig – uit**
    - Museum Vleeshuis | Klank van de stad: permanente opstelling (2 werken (sinds 24/09/2018: 1 werk), wissel)

    - MAS: A la carte (1 werk, wissel)
    - MAS: Machtsvertoon (1 werk, wissel)

- **Tijdelijk – uit**
    - Stadsmuseum Lier, vaste opstelling, 28/9/18-19/3/19: 1 werk
    - Maagdenhuis, Erfgoeddag, 22/4-4/8/18: 1 werk
    - Museum Vleeshuis | Klank van de stad, tijdelijke tentoonstelling *Duarte*, 23/3-23/9/18: 4 werken
    - Passa Porta, *Elsschot in Brussel*, 22/4-13/5/18: 5 werken
    - MAS, vaste opstelling +6, 7/2-7/8/18: 1 werk
    - Navigo, *Vissen in het verleden*, 28/6/18-6/1/19: 3 werken
    - Van Dyck museum Schilde: *Schelde, een stroom van beelden*,
    - 27/11/18-24/2/19: 3 werken
    - Museum Plantin Moretus, *Bookdesign*, 28/9/18-6/1/19: 2 werken
    - Bibliotheek De Krook, Gent, *Lanoye 60*, 8/9-6/10/18: 7 werken
    - Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Brussel,

The New Berlin, 5/10/18-27/1/19: 8 werken

    - Rockoxhuis, *Tony Le Duc: Coceryen*, 29/9/18-13/1/19: 1 werk

- **Tijdelijk – in**
    - *Schilders & Schrijvers: vijftig jaar galerie De Zwarte Panter*, 5/12/18-13/1/19, alle werken in bruikleen van Adriaan Raemdonck/De Zwarte Panter

Preservering en conservering

- **Zuurvrije kaften** **12.845**
    - Boeken 9.061
    - Tijdschriften 1.069
    - Vervangingen 125
    - Leeszaalwerken 375

- Luxe 1.777
- Preciosa 169

- **Foedralen 572**
  - Preciosa 198
  - Luxe 78
  - Overige 296
- **Kaften rode dozen 4.459**
- **Zuurvrije mappen 3.156**
- **Herstellingen 529**

Projecten behoud en beheer

- Verzorging en nieuwe opberging kalenders: 40 dozen voor ca. 500 kalenders

Publiek

Leeszaalbezoek

- 3.230 leeszaalgebruikers met een geldige bibliotheekkaart
- 2.779 gebruikers brachten in totaal 13.903 bezoeken aan de leeszaal

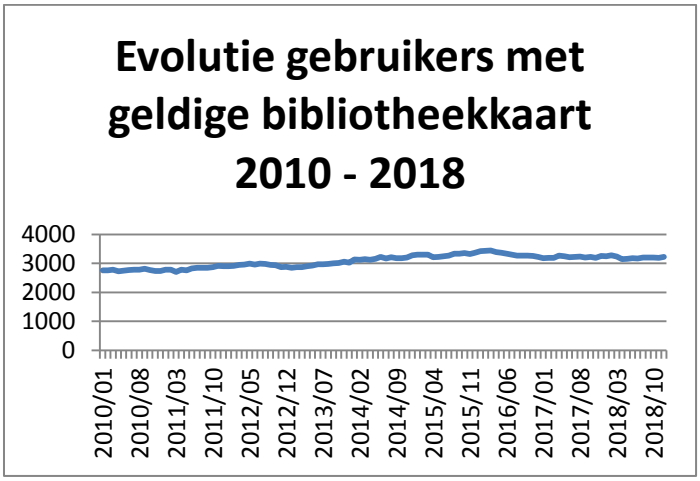

	Aantal leeszaalbezoeken	Aantal bezoekers
Januari	1.456	500
Februari	872	372
Maart	1.180	499
April	1.064	452
Mei	1.619	602
Juni	1.259	425
juli	710	275
Augustus	1.421	537
September	694	247
Oktober	1.019	376
November	1.324	575
December	1.285	503

	Aantal gebruikers
Eenmalig leeszaalbezoek	1.045 (37,6%)
Twee leeszaalbezoeken	660 (23,7%)
Drie leeszaalbezoeken	295 (10,6%)
Vier leeszaalbezoeken	164 (5,9%)
Vijf leeszaalbezoeken	121 (4,3%)
Tussen 6 en 10 leeszaalbezoeken	258 (9,2%)
Tussen 11 en 20 leeszaalbezoeken	139 (5,0%)
Tussen 21 en 30 leeszaalbezoeken	29 (1%)
Tussen 31 en 40 leeszaalbezoeken	21 (0,7%)
Tussen 41 en 50 leeszaalbezoeken	15 (0,5%)
Tussen 51 en 100 leeszaalbezoeken	20 (0,7%)
Tussen 101 en 200 leeszaalbezoeken	10 (0,3%)
Meer dan 200 leeszaalbezoeken	2 (0,07%)

Raadplegingen

Omwille van technische problemen met het bibliotheekbeheersysteem Brocade, kunnen geen cijfers worden getoond met betrekking tot de raadplegingen van de gedigitaliseerde collectie.

Totaal aantal magazijnaanvragen	17.029
Januari	1.229
Februari	1.395
Maart	1.880
April	1.629
Mei	1.546
Juni	1.194
juli	1.425
Augustus	1.240
September	1.121
Oktober	1.434
November	1.570
December	1.366

Raadplegingen databanken	Aantal sessies
Gale Artemis: Literary Sources	190
Gopress Academic	43.947
LexisNexis Academic	20

Zoeken in de catalogus

Zoekacties	171.829
Eenvoudig zoeken	118.787
Snel zoeken	42.161
Geavanceerd zoeken	10.881

Website www.consciencebibliotheek.be*

Gebruikers: 35.630 (64% nieuwe bezoekers, 36% terugkerende bezoekers)
Sessies: 47.870
Paginaweergaven: 109.495
Pagina's per sessie: 2,28
Bouncepercentage: 54,79%
Gemiddelde tijd op site: 00:01:59

* De cijfers zijn niet volledig accuraat omdat Google Analytics in juli tijdelijk defect was.

Publiekswerking

Globaal overzicht: 13.388

- Tentoonstelling: 4.185 bezoekers
- Lezingen en activiteiten: 6.200 bezoekers
- Rondleidingen: 1.634 bezoekers
- Workshops en introducties: 370 bezoekers
- Externe activiteiten: 1.273 bezoekers

Tentoonstelling

- Schilders & Schrijvers: vijftig jaar galerie De Zwarte Panter: 4.185 bezoekers (inclusief 33 rondleidingen)

Lezingen en activiteiten: 6.200 bezoekers

- Nottebohmlezingen: 9 lezingen, 798 bezoekers
- Miraeus Lectures: 3 lezingen, 87 bezoekers
- NISE Lecture: 27 bezoekers
- Gedichtendag: 32 bezoekers
- Davidsfonds Academie: 70 cursisten
- Duel op zondag: 69 bezoekers
- Cultuurmarkt: 2.024 bezoekers
- Museumnacht: 1.871 bezoekers
- Open Monumentendag: 1.007 bezoekers
- Study360: 275 studenten

Rondleidingen: 1.634 bezoekers

- Achter de schermen: 66 rondleidingen, 995 bezoekers
- Hemelse Barok: 11 rondleidingen, 210 bezoekers
- Schatten van de Nottebohmzaal: 18 rondleidingen, 360 bezoekers
- Literaire wandeling: 1 wandeling, 17 bezoekers
- Rondleidingen voor nieuwkomers i.s.m. Atlas: 3 rondleidingen, 52 bezoekers

Workshops en introducties: 370 bezoekers

- Workshop Mediawijsheid Wereldoorlog I: 4 workshops, 92 bezoekers
- Bibliotheekintroductie: 1 introductie, 10 bezoekers
- Rondleidingen en bibliotheekintroducties op maat van studenten, onderzoekers en professionals:
    - Middelbare scholen (Paridaensinstituut Leuven, Stedelijk Lyceum Cadix Antwerpen, Antwerp International School): 140 leerlingen
    - Brepols/Corpus Christianorum: 10 bezoekers
    - Studenten boek- en papierrestauratie aan de Universiteit van Amsterdam en de Camberwell School of Conservation in London: 15 bezoekers
    - Bibliotheekschool Gent: 23 bezoekers
    - Studenten taal- en letterkunde aan de KU Leuven: 40 bezoekers
    - Summer Course Belgisch fin de siècle: 20 bezoekers
    - Summer School Books and Culture 2018: 20 bezoekers

Externe activiteiten: 1.273 bezoekers

- Doctoraatsverdediging: 3 verdedigingen, 190 bezoekers
- Boekvoorstelling: 2 voorstellingen, 135 bezoekers
- Letterenhuisfestival: 205 bezoekers
- Koninklijk bezoek: 30 bezoekers
- Interview Bart Moeyaert en Joke van Leeuwen (Vlaams Fonds voor de Letteren): 18 bezoekers
- Viering 500 jaar Sint Huybrechtsgilde: 201 bezoekers
- Ontvangst teambuilding stedelijke collega's Gemeenschappelijke Aankoop Centrale: 30 bezoekers
- Inhuldiging nieuwe verlichting Hendrik Conscienceplein en Sint-Carolus Borromeuskerk: 76 bezoekers
- Exposed Music: 300 bezoekers
- Gastcollege rechtsgeschiedenis KU Leuven: 50 bezoekers
- Optreden Natashia Kelly & Brice Soniano: 38 bezoekers

Aanwinsten en schenkingen

Opvallende aanwinsten oude drukken

- George Wheler, **Voyage de Dalmatie, de Grece, et du Levant.** Antwerpen : weduwe van Hendrik II van Dunwalt; Amsterdam : Joannes Wolters, 1689. Cat.nr. 834720.

De Engelsman Georges Wheler (1651-1724) vertrok in 1673 voor een 'grand tour' door Europa, die hem tot in Griekenland zou voeren. Bij zijn terugkeer naar Engeland in 1676 bracht hij een hoop handschriften, munten en marmeren beelden mee. Zijn reisverslag werd erg populair en kende ook al snel vertalingen. De aangekochte vertaling bewijst dat men ook in Antwerpen interesse had in de Griekse oudheid: het boek is gedrukt in Amsterdam, maar de kosten werden gedeeld door een Parijse, een Antwerpse en een Amsterdamse uitgever. De Antwerpse boekverkoopster Magdalena Jouret was gespecialiseerd in boeken voor de culturele elite: ze verzorgde onder andere operalibretto's. Ook dit reisverslag zal bij haar doelpubliek in de smaak gevallen zijn.

- [Jacobus a Voragine], **Passionael.** Antwerpen : Henrick Eckert van Homberch, 1505. Cat.nr. 829928.

Prachtig geïllustreerde editie van dé middeleeuwse *beststeller* bij uitstek: de verzameling heiligenlevens van Jacobus a Voragine.

- L.M. de Lespine, **Nieuw interest-boek = Nouveau livre d'interest.** Antwerpen : Petrus L. vander Hey, 1781. Cat.nr. 834726.

- Desiderius Erasmus, **De duplici copia, verborum ac rerum commentarii duo.** Antwerpen : Jean Thibault, 1519. Cat.nr. 832220.

Erasmus was een bijzonder populair schrijver in de zestiende eeuw, en *De duplici copia* is één van zijn populairste boeken. Toch is deze Antwerpse editie bijzonder zeldzaam. Bovendien betreft het één van de eerste uitgaven van de uitgeweken Fransman Jean Thibault, die zich in 1519 in Antwerpen vestigde. Thibault was letterontwerper, en in dit boek gebruikt hij waarschijnlijk letters die hij zelf gemaakt heeft. Vooral de grote initialen zijn een primeur: tot dan toe gebruikten de meeste drukkers gotische of Lombardische initialen, of lieten ze ruimte voor met de hand ingevulde hoofdletters. Thibault gebruikt hier voor het eerst renaissanceletters: kapitalen gebaseerd op de Romeinse typografie, zoals de hoofdletters die wij nu ook nog steeds gebruiken. De letters die Thibault gebruikt vertonen een aantal tekortkomingen: ze staan scheef, of zijn niet helemaal scherp. Dat wijst erop dat Thibault volop aan het experimenteren was met productiemethodes. We zien met andere woorden een beginnend ondernemer aan het werk.

- **Onderwysinge der jonkheyd, die aengenomen moet worden voor den eersten keer tot het H. sacrament der biechte, ende de H. communie.** Antwerpen : by Jacobus van Gaesbeeck, [tussen 1714 en 1738]. Cat.nr. 832834.

- **De avonturen van Polyxena.** Naar het Frans van François de Molière d'Essertines, vertaald door broeder Maximilianus a Sto Balduino. Handschrift, 1761. Cat.nr. 835090.

Dit is een Nederlandse vertaling van een tekst van de Franse auteur Molière d'Essertines (c.1600-1624) – niet de latere toneelschrijver Jean-Baptiste Poquelin, die zijn pseudoniem waarschijnlijk aan de 'echte' Molière ontleende. Het verhaal behandelt een episode van de Trojaanse oorlog: Polyxena was een dochter van koning Priamos. Tijdens een wapenstilstand werd de Griekse held Achilles verliefd op haar. De Trojaanse prins Hector wilde voor Achilles bemiddelen bij zijn zus, maar enkel als hij de Grieken zou verraden. Over de Nederlandse vertaler, de kapucijn Maximiliaan van Sint-Boudewijn, is niets bekend. Het handschrift wacht op een onderzoeker om zijn geheimen te ontraadselen.

- Joannes van Leeliëndaal [=Joannes Ludolphus van Craywinkel?], **De alderoudste autentique stukken, oft zedige voor-zegging op desen tegenwoordigen tyd.** Tweeden druck merkelyk vermeerdert en verbetert. [Zuidelijke Nederlanden], 1786. Cat.nr. 835085.

In de achttiende eeuw circuleerde er in de Nederlanden een profetische tekst, toegeschreven aan Joannes van Leliëndaal, die in de dertiende eeuw geleefd zou hebben. De profetie voorspelde een verschrikkelijke oorlog, die het einde der tijden zou inluiden. Deze 'tweeden druck merkelyk vermeerdert' verscheen in 1786, en was waarschijnlijk bedoeld als stemmingmakerij tegen de Oostenrijkse keizer Jozef II. Die was na de dood van zijn moeder, keizerin Maria-Theresia, begonnen aan een ingrijpend moderniseringsprogramma voor de Zuidelijke Nederlanden – en kwam daardoor onder meer in aanvaring met de machtige clerus en de ambachtsgilden. Opvallend is dat de voorspelling ook een 'derde editie' zou kennen, in 1914.

- **Thesaurus contexendarum epistolarum ex M.T. Ciceronis operibus.** Antwerpen : Joachim Trognaesius, 1602. Cat.nr. 838168.

De Antwerpse drukker Joachim Trognaesius drukte tal van Latijnse schoolboeken in het begin van de zeventiende eeuw. Deze compilatie uit de brieven van Cicero, samengesteld door de Duitse schoolmeester Andreas Diether, is er daar één van. Schoolboeken uit deze periode zijn bijzonder zeldzaam, aangezien ze door de leerlingen kapot gebruikt werden.

- René de Cerisiers, **Het leven van de heylighe Nederlantsche Susanna ofte Genoveva.** Antwerpen : Petrus Josephus Rymers, 1770. Cat.nr. 838169.

De Franse jezuïet René de Cerisiers (1609-1662) publiceerde verschillende werken, maar vooral zijn Nederlandse Susanna of Genoveva van Brabant werd in de Nederlanden erg populair als volksboek. Het leven van Genoveva van Brabant (8ste eeuw) was al in de middeleeuwen stof van verhalen geworden. Genoveva werd door haar man Siegfried beschuldigd van ontrouw. De beul die haar moest verdrinken kreeg echter medelijden, en liet haar achter in een grot. Daar trof Siegfried haar jaren later opnieuw aan. Door haar wonderlijke standvastigheid geloofde hij haar nu wel, en kon Genoveva terugkeren naar haar huis en haar man. Het verhaal werd meermaals bewerkt tot opera

(Schumann, Puccini, Offenbach) en tot roman (mevrouw Courtmans-Bergmans, Stijn Streuvels). Ook elementen van het sprookje van Sneeuwwitje zijn duidelijk gebaseerd op Susanna.

- Hubertus Goltzius, **Thesaurus rei antiquariae huberrimus.** Antwerpen : Guilliam van Tongheren, 1618. Cat.nr. 838094.

- Herman Hugo, **Pieux desirs.** Vertaling door P.I. Parijs : Sébastien I Cramoisy (Antwerpen : Joannes Cnobbaert), 1627. Cat.nr. 837984.

Verder bewijs dat Antwerpen ook in de zeventiende eeuw geen geïsoleerd drukkerscentrum was: de vermaarde Parijse uitgever Sébastien Cramoisy liet deze Franse vertaling van het populaire spirituele embleemboek 'Pia Desideria' in Antwerpen drukken. Dat de auteur, de jezuïet Herman Hugo, in Antwerpen woonde en dat Joannes Cnobbaert de koperplaten bezat die Boëtius à Bolswert voor deze tekst gesneden had, zal natuurlijk ook geholpen hebben.

- Liturgisch handschrift uit de Zuidelijke Nederlanden, vermoedelijk geproduceerd in een vrouwenklooster van de derde orde van Sint-Franciscus. Handschrift, circa 1750. Cat.nr. 840927.

- **Graduale.** Handschrift, circa 1700. Cat.nr. 842263.

- Vincent van Lérins, **Pro catholicae fidei veritate & antiquitate.** Antwerpen : Joannes Steelsius, 1544. Cat.nr. 840497.

- Vincentius Ferrerius, **Sermones hyemales.** Antwerpen : Philippus Nutius, 1570. Cat.nr. 838101.

- **Truer-dichten over het jammerlijck ombrenghen des helds Johan van Oldenbarnevelt.** [Antwerpen? Abraham Verhoeven?], 1620. Cat.nr. 838137.

- **Antwoordt en bondighe wederlegginghe van een boeckxken al-hier uyt-ghestroeyt, het welck eenighe misslaeghen, raeckende het gevoelen van pater Suarez, ende verscheyde onghefondeerde beschuldingen behelst.** Antwerpen : Balthazar van Wolsschaten, 1697. Cat.nr. 838142.

- **Aen syne excellentie verthoont seer oodtmoedelyck J.D.H. van Beughem, marck-grave van Antwerepn, dat op 10. september 1754. de ... officieren van de seven quartieren van Antwerpen ... tot uytwerkinge van het placcaert van 12. augusti 1749.** Antwerpen : Joannes Grangé, 1760. Cat.nr. 838136.

- **Vollen aflaet op den feest-dag van den H. Hubertus … in de parochiale kerke van Niel.** Antwerpen : Joannes Grangé, 1783. Cat.nr. 838162.

- **Vollen aflaet te verdienen in de parochiale kerke van Boom, op den feest-dag van alle heyligen.** Mechelen : weduwe F.-J. van der Elst, 1819. Cat.nr. 838163.

Opvallende aanwinsten moderne drukken

Aangekocht op een veiling

- Arenberg (Brussel): 14-15 december 2018, lot 207.

- Bernaerts (Antwerpen): 12 december 2018: loten 1001, 1038 en 1039.

- Ferraton (Brussel): 23 februari 2018, lot 614.

- Van de Wiele (Brugge): 5-6 oktober 2018, loten 527, 563 564, 573, 576.

Dit zijn de opvallendste aanwinsten:

Les campagnes hallucinées / Émile Verhaeren ; omslag en versieringen Théo van Rysselberghe. - Bruxelles : Deman, 1893. - 85 p. : ill. Cat.nr. 837250.
Oplage: 315 genummerde exemplaren.
Nr. 177, gesigneerd door Edmond Deman, en met ex-libris van René Sevens.
Aangekocht op de veiling van Van de Wiele, 5-6 oktober 2018, lot 563.

Le carillonneur / Georges Rodenbach ; ill. Louis Titz. - Paris : L. Carteret, 1926. - 310 p. : ill. Cat.nr. 837386.
Uitgave voor de Société des Bibliophiles et Iconophiles de Belgique, Section du livre moderne.
Oplage: 80 genummerde exemplaren.
Nr. 62, voor Alphonse Beeckman.
Aangekocht op de veiling van Van de Wiele, 5-6 oktober 2018, lot 527.

Les débacles / Émile Verhaeren ; ill. Fernand Khnopff. - Bruxelles : Deman, 1888. - 72 p. : ill. Cat.nr. 837275.
Oplage: 100 genummerde exemplaren.
Nr. 73, met ex-libris van René Sevens, en omslag overbonden door lederen band in gemarmerd foedraal.
Aangekocht op de veiling van Van de Wiele, 5-6 oktober 2018, lot 564.

Le Fantôme espagnol / Willy Vandersteen. - Bruxelles : Lombard, [1952]. -70 p. (Les Aventures de Bob et Bobette). Cat.nr. 832257.
Dit album werd voor het eerst gepubliceerd in het striptijdschrift *Kuifje*, van 9 september 1948 tot en met 2 februari 1950.
Aangekocht op de veiling van Ferraton, 23 februari 2018, lot 614.

Kinderlust / Jan Peeters ; ill. Floris Jespers. - Antwerpen : Drukk. Reclam, 1932. - 12 p. : ill. Cat.nr. 840222.
Aangekocht op de veiling van Bernaerts, 12 december 2018, lot 1038.
Levensleer / Virginie Loveling en Cyriel Buysse. - Gent, Algemeene Boekhandel Ad. Herckenrath, 1912. - 354 p. Cat.nr. 840295.
Mogelijk uniek exemplaar, speciaal gedrukt voor Herckenrath. Met lichtbruine kalfslederen band, met decor van twee pauwen en versiering/belettering in groen. Deze versiering volgt het ontwerp zoals het verscheen op de kaften van de ingenaaide versie, uitgegeven bij de Maatschappij voor Goede en Goedkope Lectuur (Amsterdam).
Aangekocht op de veiling van Bernaerts, 12 december 2018, lot 1001.

Les soirs / Émile Verhaeren ; ill. Fernand Khnopff. - Bruxelles : Deman, 1887. - 80 p. : ill. Cat.nr. 837274.
Oplage: 100 genummerde exemplaren. Opgedragen aan Georges Rodenbach.
Nr. 68, met ex-libris van René Sevens, en omslag overbonden door halflederen band.
Aangekocht op de veiling van Van de Wiele, 5-6 oktober 2018, lot 573.

Te Parijs in trombe / Michel Seuphor. - Antwerpen : Het Overzicht, 1924. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 840221.
Aangekocht op de veiling van Bernaerts, 12 december 2018, lot 1039.

Het zijden harnas / Jacques de Baisieux ; Nederlandsche bewerking E. du Perron, 1932. - ’s Gravenhage : L.J.C. Boucher, 1932. - 21 p. Cat.nr. 839177**.**
Bewerking van het *“chanson de geste” Des trois chevaliers et del chanise*. Jacques de Baisieux was een in Vlaanderen geboren dichter en troubadour uit de tweede helft van de 13de eeuw.
Oplage: 115 genummerde exemplaren op Japans papier.
Nr. XII, met zwarte vollederen band.
Aangekocht op de veiling van Arenberg Auctions, 14-15 december 2018, lot 207.

Les Villages illusoires / Émile Verhaeren ; ill. Georges Minne. - Bruxelles : Deman, 1895. - 73 p. : ill. - (Collection du réveil ; 2). Cat.nr. 837260.
Oplage: 373 exemplaren, waarvan genummerd 1-23.
Exemplaar voor Albert Mockel, met opdracht van Émile Verhaeren, en met ex-libris van Lucie De Vos.
Omslag overbonden door rode gemarmerde kartonnen band.
Aangekocht op de veiling van Van de Wiele, 5-6 oktober 2018, lot 576.

Nieuw drukwerk i*n* de marge

Adam de Eerste en Octave de Achtste

Ut pictura poesis / Roland Jooris. - [S.l.] : Stadsbestuur Harelbeke i.s.m. Octave de Achtste, 2016. - [Z.p.]. (Petit Octave ; vol. 9). Cat.nr. 816359 (De Gebeten Hond).
Uitgave n.a.v. de 80ste verjaardag van Roland Jooris, en de tentoonstelling *"Roland Jooris : de contouren van het verstrijken"* in de Bibliotheek van Harelbeke, juli-augustus 2016. De plaquette bevat 10 gedichten die eerder in bibliofiele uitgaven van Octave de Achtste, in het tijdschrift *Revolver* of in plaquettes van het Roger Raveelmuseum verschenen.
Oplage: 100 genummerde en gesigneerde exemplaren.
Nr. 70.

De Carbolineum Pers

Bibliofiele verhalen / Octave Uzanne ; vert. Frans Willem Verbaas ; pentekeningen Stijn Felix. - Kalmthout : De Carbolineum Pers, 2018. - 116 p. : ill. Cat.nr. 836909 (Carbolineum Pers).
Dit is de eerste vertaling in het Nederlands van de verhalen van de Franse bibliofiel Octave Uzanne (1851-1931). Deze uitgave is wegens het grote tekstvolume niet zoals gebruikelijk bij De Carbolineum Pers met de hand gezet, maar digitaal, en is ook digitaal afgedrukt en met de hand ingebonden.
Eerste oplage: 50 genummerde exemplaren, waarvan de eerste 10 ingebonden in perkament.
Nr. 6.

Jan Baptist Schoepen, bouquiniste à Anvers / Boris Rousseeuw. - Kalmthout : De Carbolineum Pers, 2018. - 51 p. : ill. Cat.nr. 829920 (Carbolineum Pers).
De eerste studie gewijd aan de Antwerpse antiquaar Jan Baptist Schoepen (1824-1914), meer dan een halve eeuw actief in oude boeken, met 145 catalogi en 23 veilingen. Met de hand gezet en met de handpers gedrukt.
Oplage: 40 genummerde exemplaren, nrs. I-X gebonden in kalfsperkament, en nrs. 1-30.
Nr. II, *"voor de Erfgoedbibliotheek Antwerpen"*.

De opvoeding van de bibliofielen : kanttekeningen van een boekbinder / Jules-Karel van West. - Kalmthout : De Carbolineum Pers, 2018. - 47 p. : ill. Cat.nr. 833856 (Carbolineum Pers).
De Gentse boekbinder Jules-Karel van West (1889-1969) publiceerde tussen 1955 en 1957 zes afleveringen *"Kanttekeningen van een boekbinder"* in het drukkersvakblad *Grafiek*. Met meer dan een halve eeuw ervaring als boekbinder – hij begon al heel jong in het atelier van zijn vader, de boekbinder Victor van West – en na meer dan vijftien jaar lesgeven in de bind- en verguldkunst in "Ter Kameren" overloopt Van West alle aspecten van het boekbinden en het vergulden, voor zover ze voor een bibliofiel relevant zijn. Vrienden hebben hem immers gevraagd om iets te doen aan "de opvoeding van de bibliofielen", en dat doet hij eigenzinnig en met verve.
Digitaal gezet en digitaal gedrukt. Oplage: 60 genummerde exemplaren, nrs. 1-10 gebonden in kalfsperkament, nrs. 11-40 in kartonnen band, en nrs. 41-60 in losse katernen bestemd voor nieuwe generaties boekbinders. Alle gebonden exemplaren in beschermend schuifdoosje.
Nr. 7, *"gedrukt voor de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience te Antwerpen"*.

Pukkels en puisten, bij de officiële opening van de Leo Pleysierbibliotheek te Rijkevorsel op donderdag 24 mei 2018 / Leo Pleysier. - Kalmthout : De Carbolineum Pers, 2018. - 12 p. : ill. Cat.nr. 832860 (Carbolineum Pers).
Op 24 mei 2018 opende in Rijkevorsel de gloednieuwe gemeentelijke bibliotheek feestelijk de deuren. Ze werd genoemd naar de Vlaamse schrijver die er geboren is en er al z'n hele leven woont, Leo Pleysier. Bij deze gelegenheid hield Pleysier een openingstoespraak waarin hij o.a. drie markante dorpsgenoten memoreerde, waaronder auteur Felix Heidendal.
Deze toespraak is digitaal gezet en digitaal gedrukt. Oplage: 100 gesigneerde exemplaren, nrs. 1-75 voor de genodigden bij de opening van de bibliotheek, en nrs. A-Y voor de klanten van De Carbolineum Pers waarvan 10 gebonden in handgemaakt marmerpapier en 15 ingenaaid in een papieren omslag.
Nr. C, gebonden in handgemaakt marmerpapier.

Een unieke 'Diurnale Romanum' uit 1611 / Dirk Imhof ; inl. Boris Rousseeuw. - [Kalmthout : De Carbolineum Pers], 2017. - 15 p. : ill. Cat.nr. 819989 (Carbolineum Pers).
Bestemd voor de Vrienden van het Museum Plantin-Moretus.
Oplage: 180 genummerde exemplaren;
"Dit is één van de tien gebonden exemplaren voor de EHC Antwerpen".

Wim Aaij (1947-1968) / L.H. Wiener ; gedichten Wim Aaij ; sonnetten Jan Kal. - Kalmthout : De Carbolineum Pers, 2018. - 19 p. : ill. Cat.nr. 838502 (Carbolineum Pers).
Wim Aaij (1947-1968) was een begaafd jeugdvriend van L.H. Wiener. Hij was een uitzonderlijk student en dito atleet, en wou net als Wiener schrijver worden. Hij stierf in 1968, 21 jaar oud, aan kanker. Een halve eeuw na de dood van Wim Aaij, in september 2018, schreef L.H. Wiener deze hommage op verzoek van De Carbolineum Pers. Ze bevat behalve de herinneringen van Wiener ook zeven gedichten van Wim Aaij, en twee sonnetten van Jan Kal over Wim Aaij. De tekst is met de hand gezet en met de handpers gedrukt.
Oplage: 60 genummerde en gesigneerde exemplaren, in een beschermend schuifdoosje.
Nr. 37.

Ander bijzonder drukwerk

Anton Van Wilderode

Driekoningentryptiek van Felix Timmermans, een bundel van drie houtsneden / Felix Timmermans ; inl. Anton Van Wilderode ; houtsneden John Dix. - Leuven : John Dix, 1993. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 832453 (De Lezenaar).
Oplage: 300 genummerde exemplaren.
Nr. 233.

Het oog in de schors / Anton Van Wilderode, Claude van de Berge ; inl. Jooris Van Hulle ; etsen Robert Wuytack. - [S.l. :s.n., 1982]. [Z.p.] : ill. Cat.nr. 837877 (De Slegte).
Oplage: 30 genummerde en gesigneerde exemplaren, nrs. 1-25 en auteursexemplaren I-VIII.
Nr. 8, voor Armand Baele.

Druksel (Johan Velter)

Resten van resten / tek. Leen Van Tichelen. - Gent : Druksel, 2018. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 838374 (Druksel).
Oplage: 126 genummerde en gesigneerde exemplaren, 100 genummerde voor de handel, en 26 geletterde gereserveerd voor de uitgeverij.
Nr. 10.

You are here / Hugo De Smaele. - Gent : Druksel, 2018. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 838375 (Druksel).
Oplage: 126 genummerde en gesigneerde exemplaren, 100 genummerde voor de handel, en 26 geletterde gereserveerd voor de vrienden van de uitgeverij.
Nr. 19.

Ernest Claes

Het werk van Ernest Claes : de fanfare der Sint-Jansvrienden . De moeder en de drie soldaten . De Witte / verteld door Ernest Claes ; muzikale onderlijning Piet Hengelmolen en Harry Frekin ; voordrager Jo Van Eetvelde. - [S.l.] : Week End, [1965]. - 1 grammofoonplaat. Cat.nr. 834163 (Schenking).

Felix Timmermans

Door de dagen : indrukken / Polleke van Mher [Felix Timmermans]. - Antwerpen: M.L. Vanherck; Lier : Schoon Lier, 1987. - 20 p. (Festina lente ; 1). Cat.nr. 836860 (Schenking Stadsarchief Lier).
Facsimile n.a.v. het feit dat dit 80 jaar voordien, in 1907, voor het eerst verscheen. Bijgevoegd: het artikel *Mijn eerste boek* van F. Timmermans, verschenen in *Bibliotheekgids*, 1 juni 1922. Verpakt in een vollinnen doosje met goudstempeling, vervaardigd door hand- en kunstboekbinderij L. Jansen (Edegem).
Oplage: 160 genummerde exemplaren, nrs. 1-150 en letters A-J buiten reeks voor de medewerkers.
Nr. 30.

Kerstliedeken / tek. Felix Timmermans. - Maastricht : A.A.M. Stols, [1929]. (Rijmprenten en Planodrukken ; 3). Cat.nr. 817889 (Fokas Holthuis).
Middeleeuws gedicht, met bovenaan een prent van Timmermans: Jozef en Maria en een dode kraai.
Plano, alleen recto gedrukt. Tekening met de hand gekleurd.

Guido Gezelle

Dien avond en die rooze / **Guido Gezelle** ; vert.Georg Hermanowski. - Beek : In de Roozetak, 1992. - [Z.p.]. Cat.nr. 838411 (Fokas Holthuis).
Met de hand gezet en gedrukt in rood en zwart door Ser Prop
Oplage: 100 genummerde exemplaren, waarvan 50 exemplaren gebonden en 50 exemplaren gebrocheerd door Geert van Daal.
Nr. 36, in linnen gebonden.

Schone kastanjen / **Guido Gezelle ;** inl. Armand Baele. - Zwevegem : Wiels & Partners, 1999. - 33 p. : ill. (Naturalia ; 1). Cat.nr. 838413 (Fokas Holthuis).
Dit eerste bibliofiele boek in de reeks Naturalia ontstond op verlangen van Danny Wiels voor Wiels & Partners milieu-consulting ter gelegenheid van nieuwjaar 1999. Henri Hemelsoet van het Kunstdrukatelier De Zachte Klaarte (Sint-Amandsberg) ontwierp en drukte een portret van Gezelle in ets; hij stond ook in voor de opmaak, ontwerp en druk van de kaft en het bindwerk.
Oplage: 140 genummerde exemplaren, nrs. 1-120 en I-XX, en enkele proefexemplaren.
Nr. IV.

Guido Lauwaert

Koortslucht / Guido Lauwaert. - [S.l.] : Herodotos, 2005. - [Z.p.]. Cat.nr. 833719 (Guido Lauwaert).
Oplage: 10 genummerde en gesigneerde exemplaren.
Nr. V.

[**Bloomsday : invitatie voor een persconferentie**]. - [Gent : Guido Lauwaert], 1988. - Cat.nr. 834070 (Guido Lauwaert).
Gesloten fles Guinness met daarin een opgerolde invitatie voor het evenement *"Bloomsday"* in FNAC Antwerpen op donderdag 16 juni 1988.
Oplage: Een honderdtal invitaties werden gebotteld.

In Gent / Guido Lauwaert. - Tielt : Lannoo, 2010. - Cat.nr. 834073 (Guido Lauwaert).
Fles Duvel met daarin een opgerold gedicht van Guido Lauwaert, gebotteld ter gelegenheid van de presentatie van *"Om Gent gedicht"* op 28 september 2010 in boekhandel Walry.
Oplage: Er zijn zoveel flessen gemaakt als er gedichten / dichters in de bloemlezing staan. De nog levende dichters kregen elk een exemplaar, naast de uitgever, de vormgever, de fotograaf, de illustrator en Paul Luyten van Boekhandel Walry. Bij de presentatie werden ook nog enkele flessen verkocht of als relatiegeschenk gegeven.
Nr. 60, gesigneerd door de auteur.

Herman Brusselmans

Wachten geeft de duivel tijd / Kristof Malfait ; citaat Herman Brusselmans. - [Wetteren : Kristof Malfait], 2017. - [Z.p.]. Cat.nr. 817591 (Kristof Malfait).
Multiple in witte kartonnen box, bestempeld met het citaat van Herman Brusselmans.
Oplage: 49 genummerde en gesigneerde exemplaren, nrs. 1-45, en 4 exemplaren H.C., nrs. 1-4.
Nr. 15.

Herman Teirlinck

De man zonder lijf / Herman Teirlinck ; ill. Frans Masereel. - Antwerpen, De Sikkel 1937. - 68 p. : ill. Cat.nr. 827802 (Fokas Holthuis).
Oplage: 100 genummerde en gesigneerde exemplaren, nrs. 1-100, en 600 genummerde exemplaren, nrs. 101-600.
Nr. 9.
Binnen de luxe-editie is dit exemplaar waarschijnlijk één van de weinige exemplaren in een vollederen band, zo de band niet uniek is: verguld zwart heelleder met blinddrukversiering op voor- en achterplat. De blinddruk op het voorplat (een masker en een dobbelsteen) en op het achterplat (een duiveltje uit een doosje: een poppetje dat uit de dobbelsteen tevoorschijn komt) is gebaseerd op het door Masereel ontworpen omslagvignet van de ingenaaide editie. Met gesigneerde en gedateerde opdracht: *"aan Gaston De Clerck / Brugge 15-2-1949"*. Gaston de Clerck was een Brugs bibliofiel, wiens collectie in 1957 in Brussel geveild is. In de jaren veertig zat hij in het bestuur van Club Brugge, de voetbalclub. Tenslotte bevat dit exemplaar een los inliggende, originele tekening van Masereel in oostindische inkt, rechtsonder gemonogrammeerd "FM" en linksboven getiteld *"man zonder lijf"*.

Herwig Verleyen

Beeldspraak : haiku's en senryù's voor beeldhouwer Jef Innegraeve / Herwig Verleyen. - Brugge : Meyfroodt-productions, 1999. - [Z.p.]. Cat.nr. 830300 (Schenking Herwig Verleyen).
Opgedragen aan de Brugse beeldhouwer, etser en tekenaar Jef Innegraeve, van wie een genummerde en gesigneerde ets is toegevoegd.
Oplage: 50 genummerde exemplaren.
Nr. 24.

Bejaarden (gedichten bij beeldend werk van Luc Anseeuw) / Herwig Verleyen. - Brugge : Meyfroodt-productions, 2000. - [Z.p.]. Cat.nr. 830302 (Schenking Herwig Verleyen).
Computerzetwerk en lay-out: graficus John Meyfroodt.
Oplage: 75 exemplaren.

Hubert Lampo

De bruidegom van mijn ziel / Frans Van Isacker. - Brugge : Desclée De Brouwer, 1967. - 111 p. (Korenaren). Cat.nr. 824271 (Schrijversbibliotheek Hubert Lampo).
Van deze uitgave verscheen een speciale oplage van 25 exemplaren, bestemd voor de auteur: letters A, P en F, en nrs. 1-22.
Nr. 14, met gesigneerde en gedateerde opdracht van de auteur: *"met hartelijke gevoelens en met dank voor Hubert's medewerking / 18.X.1967"*.

Drie korte verhalen ingeblazen door de winter : De witte piramide . Hello my dear . De story van dr. A. Cula & Frank N. Stein / Walter Beckers. - Kapellenbos : Walter Beckers, 1967. - 61 p. Cat.nr. 824943 (Schrijversbibliotheek Hubert Lampo).
Oplage: 175 genummerde exemplaren.
Nr. 19, met gesigneerde en gedateerde opdracht van de auteur: *"voor Hubert Lampo / schepper van zoveel schoonheid / en met een blik op ons / magisch-realistische kontakt / in de Bruizerd / 25 december 67"*.

Jeugd / Stijn Streuvels. - Tielt : Lannoo ; Standaard-boekhandel, 1946. - 41 p. Cat.nr. 817110 (Schrijversbibliotheek Hubert Lampo).
Facsimile-editie, door de auteur herschreven ter gelegenheid van zijn 75ste verjaardag.
Oplage: 200 genummerde exemplaren: nrs. 1-100 en I-C.
Nr. 69, met gesigneerde en gedateerde opdracht van de auteur: *"Aan Hubert Lampo / met hartelijken / dank / vanwege den / jubilaris / December 1946"*.

Vijftig aan de wand / Frans Van Isacker. - Brugge : Orion ; Desclée De Brouwer, 1972. - 119 p. - ISBN 90-264-1200-2. Cat.nr. 824889 (Schrijversbibliotheek Hubert Lampo).
Van deze uitgave verscheen een speciale oplage van 25 exemplaren, letters A en K, en nrs. 1-23.
Nr. 18, met gesigneerde en gedateerde opdracht van de auteur: *"zeer hartelijk en met dank voor de fijne presentatie van dit boek op de B.B. / Allerzielen 72"*.

Hugo Claus

Mysteries : scenario 2de versie, naar de roman van Knut Hamsun / Paul de Lussanet en Hugo Claus. - [Z.p.] : Matthijs van Heyningen / Sigma Films, [1978]. - 74 p. Cat.nr. 817884 (Fokas Holthuis).
Exemplaar met handgeschreven, gesigneerde opdracht van Hugo Claus *"voor Gert-Jan / dit /* [gedrukt: *MYSTERIES* / *Scenario 2de versie/ door* / *Paul de Lussanet & Hugo Claus, waarbij Hugo Claus werd doorstreept*] / *met mijn excuses voor/ de usurpatie, alleen Paul/ is de dader"*. In dit zeldzame scenario staan – in een onbekend handschrift – enkele extra regie-aanwijzingen.

Sonnetten / Hugo Claus. - Amsterdam : De Bezige Bij, 1987. - 35 p. Cat.nr. 817883 (Fokas Holthuis).
Uitgave ter gelegenheid van de jaarwisseling 1986-1987 voor de vrienden van uitgeverij De Bezige Bij. Bindwerk: Boekbinderij Van Waarden (Amsterdam).
Oplage: 500 genummerde exemplaren: nrs. I-XXV voor de auteur, en nrs. 1-475.
Nr. XVI, gebonden in halfmarokijn.

Van de Zinnen en de Vruchten / Hugo Claus. - Kapellen : De Bellefleur, [1991]. - [Z.p.] Cat.nr. 834929 (Fokas Holthuis).
Nieuwjaarswens van Restaurant De Bellefleur te Kapellen. De handtekening lijkt echt, maar is gedrukt.
Geschatte oplage: 200 exemplaren?

Vraagtekens : voor Gert Jan Hemmink op zijn vijftigste verjaardag / Hugo Claus ; aantekening Hein Elferink. - [Assen] : Hein Elferink, 1997. - [Z.p.]. Cat.nr. 824894 (Fokas Holthuis).
Hugo Claus schreef op verzoek van de uitgever een gedicht voor Gert Jan Hemmink, ter gelegenheid van diens verjaardag. De tekst werd met de hand gezet en gedrukt in rood en zwart. Band: verguld halfperkament met gemarmerde platten.
Oplage: 9 op de pers genummerde en gesigneerde exemplaren.
Nr. 4.

Jan H. Mysjkin

De heilige woorden van Tristan Tzara / Jerome Rothenberg ; vert. Jan H. Mysjkin. - Bleiswijk : Vleugels, 2018. - 8 p. Cat.nr. 830543 (Antiquariaat Tonen).
In 1982 verscheen Jan H. Mysjkins eerste vertaling, een bundel met gedichten van Amerikaanse dichter en vertaler Jerome Rothenberg – bekend anwege zijn etnische en performance gedichten – onder de titel *Vroege gedichten* (In de Knipscheer, EHC 513858). Het 244-regelige gedicht *De heilige woorden van Tristan Tzara* verschijnt nu voor het eerst in vertaling n.a.v. de tentoonstelling die De Slegte te Antwerpen op Gedichtendag 2018 organiseerde rond Mysjkins bibliofiel of bijzonder uitgegeven vertalingen van dichters uit de historische avant-garde. De bundel werd met de hand werd gezet en gedrukt.
Oplage: 89 exemplaren.

À la mystérieuse = Aan jou, die geheim bent / Robert Desnos ; vert. Jan H. Mysjkin ; beelden Marja Scholtens. - Breda : De Klaproos - Le Coquelicot, 2016. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 828900 (De Slegte).
Zeven surrealistische liefdesgedichten van Robert Desnos voor zijn onbereikbare liefde Yvonne George. Bijgevoegd: een jarretelkous en 2 zwarte, geparfumeerde handschoenen. In oktober 2017 kreeg deze uitgave de *Prix du Livre d'Artiste 2017* tijdens de *Salon d'Automne* te Parijs.
Oplage: 50 genummerde en gesigneerde exemplaren.
Nr. 8.

Karel Van de Woestijne

Poèmes en prose / Karel van de Woestyne ; vert. Georges Vriamont. - Brussel : Éditions un coup de dés, 1956. - [Z.p.]. Cat.nr. 832665 (Fokas Holthuis).
Gedichten uit de bundel *Afwijkingen*, voor het eerst vertaald in het Frans. Uitgegeven ter gelegenheid van de 60ste verjaardag van de vertaler, *"offerte à ses amis"*.
Gedrukt in rood en zwart op de pers van l'Atelier du Livre (Brussel). Ingenaaid met omslag, los in linnen bandje met linten.
Oplage: 30 genummerde exemplaren.
Nr. 29, met opdracht van de vertaler: *"Voor mijn goede vriend Barth/ in hartelijke opdracht/ JVriamont/ juli 1959".*

Zes duizend en één dag verhalen / Karel Van de Woestijne ; pentekeningen Fernand Baudin. - Brussel : Manteau, 1942. - 60 p. : ill. Cat.nr. 836963 (Antiquariaat Klikspaan).
Fernand Baudin verzorgde eveneens de uitgave.
Oplage: naast de gewone uitgave ook110 genummerde luxe-exemplaren: nrs. 1-100, en nrs. I-X niet in de handel.
Nr. 71.

Johan Daisne

Drie eindejaars gedichten / Johan Daisne. **-** Baarn, Arethusa Pers Herber Blokland, [1987]. - [Z.p.]. Cat.nr. 832657 (Fokas Holthuis).
Uitgegeven als jaarwisselingsgeschenk 1987/1988. Met de hand gezet en gedrukt door Clipeus Pers (Leiden).
Oplage: 150 exemplaren.

Dieter, of wanneer de wapens weigeren / Johan Daisne. **-** Houten : Green Escape Press, 1983. - [Z.p.]. - (Ottograchtserie ; vol. 1). Cat.nr. 829245 (Fokas Holthuis).
Met de hand gezet.
Oplage: 45 op de pers genummerde exemplaren.
Nr. 45.

Johan Daisne, 2.9.1912 - 9.8.1978 : in memoriam / Johan Daisne ; Henk van Otterloo ; ill. J.H. Moesman ; vert. Henry Fagne en Paul Wimmer. - Houten : Green Escape Press, 1978. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 829240 (Fokas Holthuis).
Leporello, met de hand gezet. Bevat het gedicht *De Boot* van Johan Daisne, en een Franse en Duitse vertaling hiervan, en een beschouwing over Johan Daisne door de drukker Henk van Otterloo.
Oplage: 75 exemplaren.

Jos Vandeloo

Splitter haben scharfe Kanten / Jos Vandeloo ; houtsneden Frans Masereel en linoleumsneden Paul Peter Piech. - Oxford : Mouette press, 1974. - 14 p. : ill. Cat.nr. 822857 (Fokas Holthuis).
Oplage: 126 genummerde exemplaren, nrs. 1-100 en A-Z.
Nr. 12.

Marnix Gijsen

Onze zuster Alice / Marnix Gijsen. - [S.l. : s.n.,] 1961. - 22 p. Cat.nr. 838051 (Schenking R.J.A. Goris).
Gedrukt als verjaardagsgeschenk voor René en Elsie. Met de hand gezet en gdrukt.
Oplage: 12 exemplaren.

Maarten Inghels

Contact / Maarten Inghels. - [S.l. : s.n.], 2018. - 334 p. : ill. + bijlagen. Cat.nr. 828884 (Demian).
Pizzadoos met boek *Contact*, visitekaartje met gestempelde vingerafdruk, zaadpapier *Wanneer wij zomer zaaien in elkaar*, leporello *De schaduw van het denken*, gevouwen drukvel *Lorem ipsum*, genummerd invulformulier *Volksbevraging*, katoenen zakdoek met zeefdruk van het gedicht *“()”* met rood geborduurde dichtregel, stadskaart *The invisible route*, krantenknipsel van advertentie *Internationaal Genootschap der Officiële Dubbelgangers van Inghels*, vork met gegraveerde inscriptie *O, etenslucht!*, polaroid van een schaakduel met de stad, met aangehecht scoreformulier, postkaart *Late night snack*, en lucifer.
Op zijn facebook-pagina schreef Maarten Inghels hierover: *“De afgelopen jaren heb ik veel pizza gegeten, voornamelijk bij een keet op de Keyserlei waar de leuze luidt: "PIZZA FOR THE PEOPLE". En nu is er een luxe pizza-editie van Contact met een verzameldoos vol objecten.”*
Oplage: 30 genummerde en gesigneerde exemplaren, waarvan er 22 in de handel komen.
Nr. 12.

Michel Seuphor

Le commerce de l'art / Michel Seuphor. - Bruges : Desclée De Brouwer, 1966. - 177 p. Cat.nr. 831746 (Schenking Letterenhuis – deelcollectie Peeters).
Met amicale geïllustreerde nieuwjaarswensen van Michel Seuphor gericht aan Godelieve, de dochter van kunstenaar Jozef Peeters. Met ingekleefd krantenartikel.

Miriam Van hee

Brief / Miriam Van hee. - Gent : Walry, 1990. - [Z p.] Cat.nr. 833718 (Guido Lauwaert).
Niet eerder gepubliceerd gedicht, uitgegeven n.a.v. de jaarwisseling 1990-1991, en geschonken aan vrienden en relaties. Typografische vormgeving: Antoon De Bijlder.
Oplage: 125 genummerde en gesigneerde exemplaren.
Nr. 63.

Peter Verhelst

Voor het vergeten / Peter Verhelst. - Amsterdam : Prometheus i.s.m. Antiquariaat de Slegte, 2018. - 351 p. Cat.nr. 839615 (De Slegte).
Van deze uitgave verschenen eveneens 16 genummerde en gesigneerde luxe-exemplaren in een lamellenband. Ontwerp en uitvoering: Pau Groenendijk Mooie Boeken. Vier geletterde exemplaren bleven hors commerce. Elk exemplaar bevat een grote kaart met daarop de echo van de gedachten van de auteur tijdens het schrijven van dit boek.
Nr. 7, *"voor Stadsbibliotheek Antwerpen"*.

Tom Lanoye

De felomstreden kroon en deerniswekkende dood van koning Edward II & zijn favoriet, jonkheer Gaveston, onder wiens betovering hij zich afkeerde van zijn koningin en kroonprins, tot steeds grotere woede van de verzamelde adel en het voor de rest onwetende gewone volk / Tom Lanoye. - Amsterdam / Antwerpen, Prometheus / Antiquariaat de Slegte, 2018. - Cat.nr. 834167 (De Slegte).
Tom Lanoye bewerkte voor Theater Zuidpool een tekst van Christopher Marlowe. Naast de commerciële versie verscheen ook deze luxe-editie met medewerking van Zuidpool. Concept en uitvoering: Pau Groenendijk. Deze uitgave werd verrijkt met foto's van Koen Broos en een CD met 4 tracks van Mauro Pawlowski voor het geluidsdecor van de voorstelling. Gebonden in zwarte platten met ingesneden "G", rode schutbladen en rug in zwart linnen geplooid als een mantel. Gevat in een zwart linnen draagtas waarop *G Tom Lanoye.*
Oplage: 16 genummerde en gesigneerde exemplaren, 4 geletterde exemplaren bleven hors serie.
Nr. 13.

Lanoye 60 : groepsportret met een brilletje / Tom Lanoye. **-** Amsterdam : Prometeus ; Antwerpen : De Slegte, 2018. - 235 p. ISBN 978-90-446-3803-5. Cat.nr. 839621 (De Slegte).
Van de eerste uitgave van *Lanoye 60 : groepsportret met brilletje* verscheen daarnaast deze bibliofiele uitgave in een kartonnen overslagdoos, verrijkt met een greep efemera uit de archieven van N.V. L.A.N.O.Y.E. Elk exemplaar bevat o.a. een originele gesigneerde verjaardagsfoto van Tom Lanoye, een originele foto *Ten Oorlog*, de flyer van *Jamboree*, de tournee brochure *In de piste*, de affiche van van de *Kartonnen dozen tour '92*, een postkaartportret en de tekst *Pleidooi van een performer*. Concept en uitvoering zijn van Tom Lanoye, Kris Landuyt en Pau Groenendijk.
Oplage: 34 genummerde en gesigneerde exemplaren, waarvan vier geletterde exemplaren hors serie bleven.
Nr. 25.

Revue Ravage . Revue Lanoye / Tom Lanoye. - [Antwerpen : De Slegte], 2016. Cat.nr. 829250 (De Slegte).
Hangmap met bundeling van *Revue Lanoye* (uitgave Prometheus) en *Revue Ravage* (uitgegeven als bijlage bij De Standaard), en een origineel van één van de columns zoals afgedrukt in Humo.
Gemaakt door Pau Groenendijk.
Beperkte oplage, genummerd en gesigneerd door de auteur.
Nr. 12.

Walter Siemons / Galerie S&S

Jean Groenen : recht op spel / essay Frank Heirman. - Antwerpen : Galerie S&S, 2018. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 838092.
Uitgegeven n.a.v. de tentoonstelling *"Profiles"* in Galerie S&S. Zeefdruk omslag: Walter Siemons.
Oplage: 100 exemplaren.

What is a happening? Belgium is happening / Stefan Wouters. - Antwerpen : Galerie S&S, 2018. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 838091.
Uitgegeven n.a.v. de tentoonstelling *"Antwerp is happening"* in Galerie S&S. Cover: Walter Siemons.
Oplage: 100 exemplaren.

Ward Ruyslinck

De beste verhalen / Ward Ruyslinck ; keuze en inl. Jacques Kersten. - Antwerpen : Manteau, 1989. - 393 p. Cat;nr. 827825 (Fokas Holthuis).
Naast de commerciële versie werd ter gelegenheid van de 60ste verjaardag van de auteur een in linnen gebonden editie verzorgd
Oplage: 50 genummerde en gesigneerde exemplaren.
Dit betreft een uniek auteursexemplaar van deze verzamelband, gebonden in heelmarokijn met vergulde rugbelettering en de vergulde handtekening van Ruyslinck op het voorplat. Door Ronald van Riet werd in kalligrafie aangebracht: *"Hartelijk aangeboden aan / Ward Ruyslinck / ter gelegenheid van zijn / zestigste verjaardag / door / Uitgeverij Manteau / 17 juni 1989* […]". Ingenaaid en gebonden door Handboekbinderij De Pers.

Willem M. Roggeman

Les couleurs de l'amour / gedichten Willem M. Roggeman ; kleuretsen Katrien Caymax. - Aachen : Kunstverlag de Bernardi, 1993. - [Z.p.] : ill. Cat;nr. 818533 (Willem M. Roggeman).
Bibliofiele map bedekt met veelkleurige Afrikaanse paandoek. Bevat 4 kleuretsen van Katrien Caymax en 4 gedichten van Willem M. Roggeman, en werd voorgesteld aan het publiek door Geert Van Istendael in het CC Zwaneberg te Heist-op-den-Berg op 10 december 1993.
Oplage: 99 genummerde en gesigneerde exemplaren.
Nr. 48.

Farbe gemischt in Liebe / gedichten Willem M. Roggeman ; kleuretsen Katrien Caymax. - Aachen : Kunstverlag de Bernardi, 1993. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 818535 (Willem M. Roggeman).
Bibliofiele map bedekt met veelkleurige Afrikaanse paandoek. Bevat 4 kleuretsen van Katrien Caymax en 4 gedichten van Willem M. Roggeman, en werd voorgesteld aan het publiek door Geert Van Istendael in het CC Zwaneberg te Heist-op-den-Berg op 10 december 1993.
Oplage: 99 genummerde en gesigneerde exemplaren en 9 proefdrukken.
Nr. 43.

Kleurstof gemengd in liefde / gedichten Willem M. Roggeman ; kleuretsen Katrien Caymax. - Aken : Kunstverlag de Bernardi, 1993. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 818532 (Willem M. Roggeman).
Bibliofiele map bedekt met veelkleurige Afrikaanse paandoek. Bevat 4 kleuretsen van Katrien Caymax en 4 gedichten van Willem M. Roggeman, en werd voorgesteld aan het publiek door Geert Van Istendael in het CC Zwaneberg te Heist-op-den-Berg op 10 december 1993.
Oplage: 99 genummerde en gesigneerde exemplaren en 9 proefdrukken.
Nr. 12.

De Zwarte Panter

Als bloemen / Gedichten Roger de Neef ; gouache Frieda Van Dun. - Antwerpen : Demian ; De Vrienden van De Zwarte Panter, 2018. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 832912 (De Zwarte Panter).
Bevat de gedichtencyclus *Als bloemen* van Roger de Neef met een handgeschreven gedicht, en een originele gouache van Frieda Van Dun. Het geheel is gevat in een luxe linnen overslagmap, vormgegeven door Jelle Jespers. Elke map is bekleed met een unieke opdruk van een werk van Frieda Van Dun.
Uitgave ter gelegenheid van de tentoonstelling *"4 seizoenen"* in het Emile Verhaerenmuseum (Sint-Amands).
Oplage: 25 genummerde en gesigneerde exemplaren, waarvan 20 voor de handel bestemd.
Nr. 6.

Eeuwfeest / Gedichten Max Temmerman ; ill. Tom Liekens. - Antwerpen : Demian ; De Vrienden van De Zwarte Panter, 2018. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 838229 (De Zwarte Panter).
Uitgave ter gelegenheid van de tentoonstelling *"One Million Years B.C."* van Tom Liekens in De Zwarte Panter. Bevat een bijgekleurde ets op linnen en een collage van houtsnede en monotype van Tom Liekens, en het gedicht *"Eeuwfeest"* met een beschreven vintage postkaart van Max Temmerman. Het gedicht is met fragmenten uit houtsneden in zeefdruk gereproduceerd op een leporello. Het geheel in een bordeaux linnen overslagmap, vormgegeven door Jelle Jespers.
Handelsoplage: 20 genummerde en gesigneerde exemplaren 1-20.
Nr. 2.

Ex voto / teksten Eric Rinckhout en Jan Vanriet. - Antwerpen : Vrienden van De Zwarte Panter, 2018. - [Z.p.] : ill. + 2 prints . ISBN 978-94-91349-06-5. Cat.nr. 832259 (Galerie De Zwarte Panter).
Uitgegeven ter gelegenheid van de gelijknamige tentoonstelling van Jan Vanriet in Galerie De Zwarte Panter, van 28 april tot 24 juni 2018. Er verscheen tevens een bibliofiele editie in een foedraal met twee met aquarel ingekleurde prints van Jan Vanriet, genummerd en gesigneerd door de kunstenaar.
Oplage: 25 genummerde exemplaren, nrs.1-25.
Nr. 1.

Illusions : retrospective, 2008-2018 / Benjamin Demeyere ; tekst Eléa De Winter ; vert. Marie-Françoise Dispa. - [S.l.] : Hannibal ; De Vrienden van De Zwarte Panter, 2018. - 160 p. : ill. Cat.nr. 834004 (De Zwarte Panter).
Uitgave ter gelegenheid van de tentoonstelling *"Une île"* in galerie De Zwarte Panter (Antwerpen). Er verscheen tevens een bibliofiele editie in een foedraal met een origineel schilderij van Benjamin Demeyere.
Oplage: 30 genummerde en gesigneerde exemplaren, nrs. 1-25 en nrs. I-V voor de medewerkers.
Nr. 2.

Territorium / Marc Kennes ; tekst Ernest Van Buynder ; foto's Wim Van Eesbeek. - Antwerpen : De Vrienden van De Zwarte Panter, 2018. - 60 p. : ill. Cat.nr. 837421 (De Zwarte Panter).
Uitgave ter gelegenheid van de gelijknamige tentoonstelling van Marc Kennes in galerie De Zwarte Panter (Antwerpen). Vormgeving: Lena Derevyagina. Er verscheen tevens een bibliofiele editie met twee ingekleurde etsen.
Oplage: 18 genummerde en gesigneerde exemplaren.
Nr. 5.

Andere bijzondere aanwinsten

AB … / Jo Delahaut. - Bruxelles : Bernard Villers, 1970. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 830036 (Schenking Letterenhuis).
Oplage: 100 genummerde en gesigneerde exemplaren.
Nr. 70.

Alles voor de een niets voor de ander / Daisy De Moor ; etsen Marc Kennes. - [S.l. : s.n.], 1995. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 829249 (De Slegte).
Bibliofiele map, met kort verhaal van Daisy De Moor en met zeven etsen van Marc Kennes.
Oplage: 10 genummerde exemplaren.
Nr. 5, met handgeschreven opdracht van de kunstenaar en een bladgrote fors erotische tekening.

Antverpia / Joris Hoefnagel ; samenst. François Gyselincks. - Antwerpen : Vrienden van het Museum Plantin-Moretus, 2014. - 19 p. : ill. Cat.nr. 828907 (Schenking Vrienden van het Museum Plantin-Moretus).
Oplage: 200 genummerde exemplaren.
Nr. 142.

Autonoom / gedichten Tony Rombouts ; giclee drukken Niki Faes. - [Antwerpen] : Contramine, 2017. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 817111 (Contramine).
Bevat 10 gedichten van Tony Rombouts en 10 giclee drukken van Niki Faes.
Oplage: 7 losbladige exemplaren verzameld in een houten doos met een deksel in glas, waarbij alle gedichten en giclee drukken werden gesigneerd en romeins genummerd; en 50 losbladige exemplaren verzameld in een kartonnen map, in het colofon arabisch genummerd en gesigneerd.
Nr. 47.

Beperkt houdbaar / gedichten Roger Arteel ; etsen Linda Wyffels en Tommy Vandendriessche. - [S.l.] : Roger Arteel ; Paragon, 2015. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 8317081 (Guido Lauwaert).
Bevat 2 originele etsen van Linda Wyffels en 2 originele etsen van Tommy Vandendriessche. Layout en vormgeving: Tommy Vandendrriessche.
Oplage: 35 gesigneerde exemplaren.

Collages / Guy Leclercq. - Oostende : Galerie Tom Gerits, 2016. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 816361 (De Gebeten Hond).
Vormgeving: Octave Scheire.
Oplage: 200 genummerde en gesigneerde exemplaren.
Nr. 74.

Correctly placing a circle in a rectangle / Hans Demeulenaere. - Kasterlee : Frans Masereel Centrum, 2017. - [Z.p.] + litho. - ISBN 978-90-823538-9-1 Cat.nr. 828275 (Frans Masereel Centrum).
Hans Demeulenaere neemt de cirkelvorm als uitgangspunt. Zijn boek laat zich, als een soort harmonica, aan twee kanten openvouwen en doorbladeren: één kant met de zwart-wit beelden van Demeulenaere zelf en één waarin zich zijn geesteswereld als een aaneenschakeling van referenties voor je open plooit. Hij gebruikte daarbij beelden van Marc Nagtzaam en Nikolaas Demoen. Deze beelden vormen, samen met andere kopies en prints uit boeken, zo een nieuw verhaal en boek.
Dit kunstenaarsboek is ontwikkeld tijdens een onderzoeksresidentie in het Frans Masereel Centrum, en **behaalde de tweede plaats van de *Adagp's Revelation Prize for Young Talents* van Multiple Art Days in 2017.**
Oplage: 100 exemplaren, de eerste 20 hebben een originele litho, zijnde een foto door Demeulenaere.

Couleur de pluie / Jean Sasse ; voorwoord Francis Carco ; ill. Xavier Collet. - Librairie de l'Harmonie, 1939. - 135 p. : ill. (Boris Rousseeuw).
Jean Sasse (1916-2007) was een Franstalige Antwerpse dichter. Beroepshalve was hij CEO van het maritieme expeditiekantoor "Sasse & Co". Verder was hij consul van Finland. Zijn vader was de Antwerpse liberale schepen Eric Sasse, door collaborateurs vermoord in 1943. De uitgever van *Couleur de pluie* was de liberaal Fernand Rahier van de boekhandel *Librairie de l'Harmonie* aan de Mechelsesteenweg in Antwerpen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog gaf hij samen met Jean Sasse en Jadques van Offelen clandestiene bladen uit zoals *Le clan d'Estin* (EHC K 118855:17). Rathen werd door de Duitsers opgepakt en in 1942 voor spionage terechtgesteld in Berlijn. Sasse bleef buiten schot maar stopte met zijn clandestiene activiteiten. De in Franstalige boeken gespecialiseerde boekhandel *Librairie de l'Harmonie* werd nog decennia verdergezet door de weduwe van Fernand Rahier, Yvonne. Ze gaf ook nog enkele boeken uit met de imprint *A l'Enseigne du Carrousel*. Het pand aan de Mechelsesteenweg 225 is inmiddels afgebroken; de boekhandel verhuisde naar Edegem maar is daar inmiddels ook gestopt in fysieke vorm.
Oplage: 553 exemplaren, 3 exemplaren genummerd FR, XC en JS, 25 gesigneerde exemplaren met een originele tekening geletterd A-Y, 25 exemplaren genummerd I-XXV, en 500 exemplaren genummerd 50-550.
Nr. M.

Dubbelportret / Tekst Koen Peeters ; ill. Koen Broucke. - [S.l. : Koen Broucke], 2018. - [Z.p.] : ill.
Cat.nr. 832436 (Schenking Koen Broucke).
Uitgave ter gelegenheid van de vernissage van het dubbelportret van Manu en Hilde van der Aa - Van Looveren door Koen Broucke, in Turnhout op 3 maart 2018.
Oplage: 80 genummerde exemplaren, nrs. 1-50 voor de genodigden en nrs. I-XXX voor de peportretteerden en de kunstenaars.
Nr. XVIII.

Fatum amor / ed. J.-P. van Ophem. - Antwerpen : JP's Undergroud Solutions, 2018. - [Z.p.] : ill. cat.nr. 832438 (J.-P. van Ophem).
De 23ste bibliofiele uitgave van JP's Undergroud Solutions (J.-P. Van Ophem). Bevat 24 genummerde en gesigneerde etsen van Lissa Van der Auwera, Wietse Palmans, Cornel Campo, Axel Daeseleire, Simon Barroo, Ludo Mich, Bruno Sluydts, Freddy De Vierman, Koen van den Broek, Roger Van Akelyen, Fred Bervoets en J.-P. Van Ophem.
Oplage: 25 genummerde exemplaren.
Nr. 5.

Hommage à monsieur et maître Alphonse Louis Jean Cols, docteur en droit, notaire, chevalier de l'Ordre de Léopold, à l'occasion du 20.000e acte de son ministère. **-** [Anvers] : Buschmann, 1931. - [Z.p.] Cat.nr. 832309 (Boris Rousseeuw).
Alphonse Louis Jean Cols was notaris te Antwerpen van 1893 tot 1931. Dit hulde-album is mogelijk een unicum of werd in een zeer kleine oplage gedrukt; dit exemplaar komt uit het persoonlijke bezit van Cols. Interessant document over het Antwerpse notariaat: niet alleen was 20.000 akten een record, maar ook blijkt Alphonse Cols niet minder dan 24 klerken gehad te hebben. Voor dit hulde-album heeft drukkerij Buschmann alles uit de kast gehaald, inclusief een gouden kader rond elke bladzijde tekst. Achteraan een geestig achrostichon in het Nederlands. Gesigneerd door het personeel van Cols.
Gogol / Richard Minne ; tek. Noor van der Brugge ; foto's Jaap van de Klomp. - [Utrecht] : The Yeats Sisters Press, [s.a.]. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 820110 (Minotaurus Boekhandel).
The Yeats Sisters Press maakt kunstenaarsboeken in (zeer) kleine oplages. Dit gedicht komt uit de bundel Wolfijzers eb schietgeweren.
Oplage: 4 genummerde exemplaren.
Nr. 3.

Hendrik Van Tichelen, 1906-1931. - Antwerpen Eere-Comité Hendrik Van Tichelen, 1932. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 818924 (Schenking Rika Van Tichelen).
Uniek exemplaar, met bijdragen van o.a. Lode Baekelmans, Eugeen de Bock, Juliaan Severin, Felix Timmermans, Edmond Van Offel, August Vermeylen, Maurits Sabbe, Ernest Claes, Lode Monteyne,… Ondertussen online beschikbaar.

De houtblokken van Dodoens / Dirk Imhof. - Antwerpen : Vrienden van het Museum Plantin-Moretus, 2017. - 24 p. : ill. Cat.nr. 828906 (Schenking Vrienden van het Museum Plantin-Moretus).
Tekst n.a.v. 500 jaar Dodoens.
Oplage: 230 genummerde exemplaren.
Nr. 180.

Hoveniersgedichten / Richard Minne. - Groningen : Marlies Louwes, 1997. [Z.p.] - 16 p. Cat.nr. 817359 (Fokas Holthuis).
Bevat tien gedichten uit *In den zoeten inval* (1927). Oplage: 35 exemplaren.

Jazzcats / gedichten Willem M. Roggeman en Guy van Hoof; ill. Paul Turkry. - Antwerpen : Paul Turkry, 2017. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 816785 (Guy Van Hoof).
Portfolio gerealiseerd door Paul Turkry n.a.v. de gelijknamige expo die plaatsvond in Art-Jazzcafé Wahboard (Antwerpen), gedurende januari 2017. Met het jazzgedicht *Like someone in love* van Willem M. Roggeman en *I could write a book* van Guy van Hoof.
Oplage: 10 genummerde en gesigneerde exemplaren, als aandenken aan de avond.
Nr. 8.

Kanaal : een reportage / Koen Sels. - [Gent] : Het Balanseer, 2018. - 22 p. : ill. - (PXL-MAD lectures). Cat.nr. 834002 (Het Balanseer).
Oplage: 55 genummerde en gesigneerde exemplaren, nrs. 1-50 voor de handel, en letters A-E voor de medewerkers.
Nr. 22.

Korus voor de goden / Hugo Neefs. - [S.l.] : Kadmos, 2016. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 819851 (Schenking Wilfried Wynants).
Oplage: 30 genummerde exemplaren.
Nr. 18.

De lange oren van Midas : het begin van een schrijverschap / Gerrit Komrij. - Amsterdam : De Bezige Bij ; Antwerpen : De Slegte, 2017. - 286 p. Cat.nr. 835468 (De Slegte).
Naast de commerciële uitgave verschenen 8 genummerde exemplaren in een lamellenband, met de hand gebonden door Pau Groenendijk Mooie Boeken (Amsterdam). Elk exemplaar bevat als frontispice een vintage foto uit het Kreta-archief van Gerrit Komrij. Tevens is een print van een portret van de auteur, in 1994 door Theo Daamen getekend, mee ingebonden. De ingewerkte medaillions werden door de auteur zelf op Kreta verameld en geknipt. Alle exemplaren zijn gesigneerd door Arie Pos.
Nr. 6.

Leegstand : gedichten / Jan Vanriet. - Antwerpen : De Bezige Bij, 2013. - 91 p. Cat.nr. 833518 (Guido Lauwaert).
Verschenen n.a.v. de jaarwisseling 2012-2013, voor de vrienden van De Bezige Bij Antwerpen.
Oplage: 225 genummerde en gesigneerde exemplaren.
Nr. 113.

Momenten : flarden herinneringen, 1923-2013 / Albert Bontridder ; tek. Thierry Bontridder. - Gent : Poëziecentrum, 2016. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 826684 (Poëziecentrum).
Dit bibliofiele project bestaat uit 20 mappen. Elke map bevat een handgeschreven gedicht van Albert Bontridder en twee speciaal voor deze uitgave vervaardigde tekeningen door Thierry Bontridder. De mappen zijn door Thierry Bontridder genummerd en gesigneerd.
Nr. 5.

Naden / Doina Ioanid ; vert. Jan H. Mysjkin. - Gent : Zegwerk, 2017. - 29 p. Cat.nr. 827072 (Zegwerk).
Vormgeving: Danny Dobbelaere. Oplage: 30 genummerde en gesigneerde exemplaren.
Nr. 19.

Nieuwjaarsbrieven van de Moretussen / bijeengebracht en van commentaar voorzien door François Gijselinckx. - 2de ed. - Antwerpen : Vrienden van het Museum Plantin-Moretus, 2013. - 11 p. + bijlage. Cat.nr. 828908 (Schenking Vrienden van het Museum Plantin-Moretus).
Oplage: 200 genummerde exemplaren.
Nr. 126.

Pieter Coudenbergh : Antwerpsch apotheker en plantenkundige / Oscar Van Schoor. - Brussel : Periodica, 1935. - 16 p. : ill. Cat.nr. 819253 (Antiquariaat Tonen).
Oplage: 73 genummerde exemplaren.
Nr. 70.

Het Plantijnse huis en de nieuwe kalender op het einde van de XVIe eeuw / samenst. François Gijselinckx. - Antwerpen : Vrienden van het Museum Plantin-Moretus, 2015. - 35 p. : ill. + bijlage. Cat.nr. 828902 (Schenking Vrienden van het Museum Plantin-Moretus).
De bijlage is een herdruk van het Placcaet uit 1575.
Oplage: 200 genummerde exemplaren.
Nr. 63.

Poème inachevé. - Anvers : A.A.M. Stols, 1928. - 24 p. Cat.nr. 838423 (Fokas Holthuis).
Deze dichtbundel is de zeldzaamste titel van het fonds van Stols, gedrukt op last van de Antwerpse bibliofiel en bekende neuroloog Ludo Van Bogaert (1897-1989). Wellicht zijn de gedichten door hem geschreven.
Oplage: 4 genummerde exemplaren, nr. 1, letters A-C, en enkele archiefexemplaren.
Nr. *"Exemplaire d'Archives"*, omslag overbonden door halflederen gemarmerde band.

Poklad pokorných / Maurice Maeterlinck ; vert. Marie Kalasová. - Praha : Alaois Srdce, 1927. **-** [Z.p.]
Cat.nr. 824830 (Antiquariaat Fokas Holthuis).
Oorspronkelijke titel: Le trésor des humbles.
Oplage: 100 genummerde exemplaren.
Nr. 13.

Quelques poèmes... / Edgar Tant. - La Haye : Edgar Tant, 1917. - 41 p. Cat.nr. 838493 (Fokas Holthuis).
Edgar Tant (1889-1963), een uit Gent afkomstige dichter, woonde in Den Haag tijdens de Eerste Wereldoorlog.
Oplage: 55 genummerde exemplaren.
Nr. 54, met gesigneerde en gedateerde opdracht aan *"Mademoiselle O. de Meester, affectueusement / 17"*.

Een rooksein uit het Paradijs / Henri-Floris Jespers ; portret door Frank-Ivo Van Damme. - Antwerpen : The Private Press, 1987. - 31 p. Cat.nr. 817418 (Antiquariaat Tonen).
Gepubliceerd in herinnering van Lambert Jageneau, bestemd voor de vrienden van Lambert Jageneau en de belangstellenden in zijn leven en werk.
Oplage: 200 genummerde en gesigneerde exemplaren.
Nr. 87.

Schots / Paul Ibou. - [S.l.] : Iboubooks, 1975. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 825194 (Demian).
Kunstenaarsboekje bestaande uit 12 doorschoten schietkaartjes met gestempelde namen op de achterzijde. De band bevat een opgeplakt loden kogeltje achter transparant plastic omslag.
Oplage: 2 genummerde exemplaren.
Nr. 2.

Verzameld werk / Hugo Neefs. - [S.l.] : Kadmos, 2016. - [Z.p.] : ill. - 7 vol. in 3 banden. Cat.nr. 819857 (Schenking Wilfried Wynants).
Oplage: 30 genummerde exemplaren.
Nr. 27.

Via Crucis / Franz Liszt ; essay Luc Declerck ; gedichten Lut de Block ; grafiek Hendrik Verschave. - Alveringem : De 2 Zoete Lievekes Pers, 2008. - [Z.p.] : ill. + CD. Cat.nr. 821913 (Hendrik Verschave).
Bibliofiele uitgave ter gelegenheid van de uitvoering van *Via Crucis* van Frans Liszt door het Veurns Vocaal Ensemble in de passietijd van 2008. Concept: Hendrik Verschave; het boek is handgezet en op zijn handpersen gedrukt. Bevat tevens een CS met de liveopname van het passieconcert dat het Veurns Vocaal Ensemble op 9 maart 2008 uitvoerde in de Sint Niklaaskerk (Veurne).
Oplage: 45 genummerde en gesigneerde exemplaren, 3 H.C. en nrs.1-42.

Voor de middag / teksten en gedichten Gust Gils en Sonja Nys. - Damme : Aside, 1997. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 828171 (De Slegte).
Oplage: 52 genummerde en gesigneerde exemplaren.
Nr. 46.

Vrouw achter zeven sloten / Bie Wouters ; tek. Rudolf Meerbergen. - Kalmthout : Impuls, 1988. - 49 p. : ill. Cat.nr. 819820 (Antiquariaat Tonen).
Bevat 7 zeefdrukken, in 3 tonen uigevoerd in Grafisch atelier Peter Bekaert (Kapellen). Bindwerk: Boekbinderij Jansen (Edegem).
Oplage: 200 genummerde en gesigneerde exemplaren.
Nr. 122.

Zaventem / Remco Campert. - [S.l.] : Uitgeverij Tungsten, 2016. - [Z.p.] Cat.nr. 817152 (Antiquariaat Tonen).
Oplage: 226 genummerde exemplaren, nrs. 1-200 en A-Z, gesigneerd door de dichter.
Nr. 46.

Zomer in De Gavers / Willy Spillebeen. - Gent : Jozef Moetwillig, 2012. - [Z.p.] Cat.nr. 827480 (De Slegte).
Zomer in De Gavers kwam tot stand na een opracht van de organisatoren van de Dag van het Woord te Harelbeke. Het gedicht kreeg op 25 augustus 2012 een plaats in het Provinciaal Domein De Gavers Harelbeke. Deze bibliofiele uitgave is in opdracht van de Bibliotheek Harelbeke een realisatie van de Private Pers Jozef Moetwillig, en verscheen op 30 december 2012 ter gelegenheid van de 80ste verjaardag van de auteur.
Oplage: 80 genummerde en gesigneerde exemplaren: nrs. I-X voor de auteur, de uitgever en de initiatiefnemer, nrs. 11-80 voor de handel.
Nr. 41.

Schenkingen

Opvallende schenkingen en deponeringen

Als stedelijke bewaarbibliotheek werden publicaties ontvangen van de bibliotheek Couwelaar (Deurne), Etnografische Verzameling Antwerpen, het Felixarchief (Stadsarchief Antwerpen), het Letterenhuis, het MAS | Museum aan de Stroom, het Middelheimmuseum, Museum Vleeshuis | Klank van de Stad, het OCMW Antwerpen, de Openbare Bibliotheek Antwerpen (Couwelaar en Kotter), Red Star Line Museum, en de vakbibliotheek van Den Bell.

In de loop van 2018 deponeerden Doorbraak, Faro, Flandra Esperanto-Ligo (Vlaamse Esperantobond, Antwerpen), het Poëziecentrum (Gent), het provinciebestuur Antwerpen, uitgeverij Pelckmans, het Vlaams Fonds voor de Letteren hun publicaties in de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience. Zo'n 260 Vlaamse heemkundige kringen deponeerden hun tijdschrift in het kader van de samenwerkingsovereenkomst met Heemkunde Vlaanderen.

Naar goede gewoonte werden eveneens schenkingen ontvangen vanwege de bibliotheek van de Academie voor Schone Kunsten (Antwerpen), het DIVA - Antwerp Home of Diamonds (Antwerpen), Herita, Iedereen Leest, MoMu (Antwerpen), de Stadscampus (Universiteit Antwerpen), de Universiteitsbibliotheek Gent, en de Vlaamse Erfgoedbibliotheek (Antwerpen). Ook het stadsarchief Turnhout en de bibliotheek van de Hogere

Herbestemmingen

Mits akkoord van de schenker worden niet in de collectie opgenomen exemplaren maximaal herbestemd. In de loop van 2018 kon er worden doorgespeeld naar Familiekunde Vlaanderen (Merksem), Felixarchief (Antwerpen), Havenbedrijf Antwerpen (dubbels bibliotheekcollectie Scheepvaartmuseum), het Letterenhuis, Rubenianum (Antwerpen), en RoSa (Brussel), en Vakbibliotheek Den Bell.

Overzicht schenkers

Antiquariaat Secundus (Ter Hole, Ndl.), Erik en Hedwige Baeck-Schilders (Schoten), Vered Ben-Kiki (Antwerpen), Maya Beyns (Antwerpen), Emiliano Biagio Manzillo, Bibliotheken Artes KU Leuven, Bibliothèque Mazarine (Fr., Parijs), Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie (Mechelen), Hendrik Bogaert (Jabbeke), Francine Bollengier (Antwerpen), Wido Bourel (Bouwel), Sylvain Brachfeld (Herzlia, Israël), Lena Bral (Beveren), Maurice Bronselaer (Mortsel), Koen Broucke (Boechout), Philippe Callens (Antwerpen), Hervé J. Casier (De Haan), Nicole Claeyssens (Antwerpen), Geertje Cools (Antwerpen), Jeroen Cornilly (Gent), Cultureel Centrum Ter Vesten (Beveren), Wim d'Hooge (Ekeren), Marnix Danckaers (Antwerpen), Philippe De Backer (Antwerpen), Roger De Bruycker (Antwerpen), Dirk de Geest (Leuven), De Groene Waterman (Antwerpen), Patricia De Laet (Deurne), Patricia De Poorter (Berchem), Chantal De Roovere (Antwerpen), Marcus De Schepper (Mechelen), De Vlaamse Waterweg (Hasselt), Maartje De Wilde (Belsele), Jan Deloof (Zwevegem), Pierre Delsaerdt (Mortsel), Dienst Toerisme Tienen, Toon Dohmen (Utrecht, Ndl.), Pieter Donche (Antwerpen), Epreuve d'Artiste (Antwerpen), Erasmus Boekhandel (Amsterdam, Ndl.), Erfgoedcel Land van Dendermonde (Dendermonde), Galerie De Zwarte Panter – Adriaan Raemdonck (Antwerpen), Galerie Ronny Van de Velde (Knokke), Godfried Bomans Genootschap (Ndl.), Bernard Goorden (Brussel), Angèle Goossens (Antwerpen), Maria Grauwen (Borgerhout), Erik Hagoort, Heemkundige Kring De Drie Rozen ('s Gravenwezel, Schilde), Heemkundige Kring De Kaeck (Wommelgem), Heemkundige Kring Erpe-Mere, Heemkundige Kring Scilla (Schilde), Heemkundige Kring Zwijndrecht Burcht, Sjon Hibender (Ndl., Rotterdam), Jan Holvoet (Melsele), Hans Hoosemans (Antwerpen), Frank Imhof, Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (Amsterdam, Ndl.), Ward Jacobs (Antwerpen), Kinderrechtencommissariaat (Brussel), Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten (Brussel), Kring voor Heemkunde Wilrica (Wilrijk), Kunstencentrum Vooruit (Gent), Nadine Lenssens (Gent), Marcus Leroy (Antwerpen), Nadine Libert (Beveren), Mieke Lietaer (Zwijndrecht), Luisterpuntbibliotheek (Laken) , Dirk Luyten (Wommelgem), Jacqueline Maes (Beveren), Elisabeth Marain (Antwerpen), Christine Mässer (Zwijndrecht), Fred Michiels (Sambreville), Norbert Moermans (Antwerpen), Jan H. Mysjkin (Parijs, Fr.), Maria Nuyens (Ekeren), OCMW-archief Halle, Wilfried Onzea (Mortsel), Joost Oomen (Groningen, Ndl.), Openbare Bibliotheek Kris Lambert (Oostende), Openbare Bibliotheek Schoten, Passa Porta (Brussel), Annemie Pauwels (Antwerpen), Jozef Peeters (Kessel-Lo), Marnix Peeters (Burg Reuland), Lieve Pelckmans (Kalmthout), Robert Plompen (Kontich), Herman Potters (Hoboken), Norbert Poulain (Gent), Provincie Oost-Vlaanderen, dienst Erfgoed (Gent), Provincie Oost-Vlaanderen, dienst Toerisme (Gent), Alphonsine Renders (Wijnegem), Peter Rogiest (Sint-Amandsberg), Ludo Simons (Antwerpen), Stadsarchief Dendermonde, Stedelijke Musea Sint-Niklaas, Stichting Geschiedenis Kinder- en Jeugdliteratuur (Putten, Ndl.), Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Camille Huysmans, The Phoebus Foundation (Antwerpen), Eddy Sels, Sociaal Historisch Genootschap voor Limburg (Ndl.), Marc Stevens (Merksem), Maarten Tengbergen (Schoten), Thomas Deprez Fine Arts (Geluveld),

Herwig Todts (Brasschaat), Toerisme Vlaanderen (Brussel), Guido Troubleyn (Berchem), UA – Faculteit Ontwerpwetenschappen (Antwerpen), Uitgeverij Brepols (Turnhout), Uitgeverij C.J. Aarts (Amsterdam, Ndl.), Uitgeverij crU (Utrecht, Ndl.), Dr. Jim van der Meulen (UGent), Gerty Van Bauwel-Mercelis (Brasschaat), Abdon Van Bogaert (Meerdonk), Sam Van Clemen (Turnhout), Willem Van den Panhuysen (Genk), Frank Van Dijck (Antwerpen), Dirk Van Duyse (Beveren), Lies Van Gasse, Jan Van Gassen (Wijnegem), Gijsbertus van Hattem (Antwerpen), Roberte Van Haute (Kalmthout), Josée Van Hoeck (Antwerpen), Willy Van Hoof (Sint-Katelijne-Waver), Steven Van Impe (Berchem), Ghislain Van Royen (Ekeren), Daniël Van Ryssel (Gent), Lena Van Slycken (De Panne), Rika Van Tichelen (Antwerpen), Vereniging voor Nederlandse Kerkgeschiedenis (Sommelsdijk, Ndl.), Jeroen Verlonje (Antwerpen), H.D.L. Vervliet (Wilrijk), Bernard Verwilghen (Schoten), Vlaams Belang (Brussel), Vlaams Centrum voor Circuskunsten (Gent), Flandra Esperanto-Ligo (Vlaamse Esperantobond, Antwerpen), Vlaamse overheid - Agentschap Natuur & Bos (Brussel), Vlaamse overheid - Agentschap Onroerend Erfgoed (Brussel), Vlaamse Overheid - Departement Onderwijs & Vorming (Brussel), Bruno Voeten (Lier), Vrienden van het Museum Plantin-Moretus – Prentenkabinet (Antwerpen), VVBAD (Berchem).

Colofon

Verantwoordelijke uitgever: An Renard
Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience
Hendrik Conscienceplein 4, 2000 Antwerpen
tel. 03 338 87 10
www.consciencebibliotheek.be
consciencebibliotheek@stad.antwerpen.be

Antwerpen 2018